

zise

Toldhistorisk Tidsskrift

Nr 3

1985

8 årg

Zise, også skrevet cise og sise, er på ældre dansk den folkelige betegnelse for accise.

Før o. 1660 omfatter accisen en broget buket af forbrugsafgifter og forhøjelsestold. Herefter betegner accisen officielt kun en havneafgift, mens forbrugsafgifterne benævnes konsumtion. I den folkelige bevidsthed hang betegnelsen accise imidlertid fast ved forbrugsafgifterne og anvendes synonymt med konsumtion (jf »accise-bod«).

Medlemskab af Toldhistorisk Selskab tegnes ved henvendelse til Toldhistorisk Selskab, Amaliegade 44, 1256 København K.

Kontingentet er 48 kr årligt for enkeltpersoner, 500 kr for institutioner og firmaer.

Biblioteksabonnement på ZISE koster 48 kr pr årgang og tegnes sammesteds.

ZISE udsendes 3 gange årligt med ca 40 sider pr hæfte.

ZISE - Toldhistorisk Tidsskrift, er medlemsblad for Toldhistorisk Selskab, stiftet den 24. oktober 1977. Bestyrelsen består af følgende medlemmer:

Tolddirektør C.A. Nielsen (formand)
Sognepræst Arne Hægstad (næstformand)
Overtoldassistent Gunnar Jakobsen (sekretær)
Overkontorassistent Karin Christensen, Frederikshavn (kasserer)
Dr. phil. Anders Monrad Møller (redaktør)
Vicedirektør Kaj Elkrog
Toldassistent I Aage E Hansen, Padborg.
Departementschef René Mikkelsen

Manuskripter der ønskes optaget i ZISE sendes til redaktøren Anders Monrad Møller, Grønemosø Allé 18, 2400 København NV eller sekretæren Gunnar Jakobsen, Toldhistorisk Selskab, Amaliegade 44, 1256 København K.

Manuskripter bør - om muligt - være maskinskrevne, med ekstra linieafstand og en margen på ca 6 cm.

Forslag til illustrationer og billedtekster må meget gerne medsendes.

Redaktionen påtager sig intet ansvar for indsendte manuskripter, og forfatteren bedes derfor beholde en kopi.

Forsiden: Vagthyttten i Kupfermühle. Mælkeungen blev brugt til den daglige transport af vand til rengøring af hytten, jf Robert Lauritsens artikel.

Forfatterne

Øverst tv ses Arne Rasmussen, f. 1923, som har skildret sin elevtid under 2. verdenskrig. Toldassistent fra 1946 med tjeneste en række steder, senest i Kalundborg, hvor han til 1984 var kontrolchef.

Forneden tv Robert Lauritsen, f. 1934. På bagsiden er han fotograferet i en for en tolder noget drabelig positur under aftjening af sin værnepligt ved Dansk Militær Grænsekontrol, hvorom hans artikel handler. I 1955 toldassistent med vekslende tjenestesteder, fra 1975 i Nykøbing F., hvor han nu er kontrolchef.

Øverst th historikeren Hans Bjørn, f. 1949, cand.mag. i historie og dansk, tilknyttet Folkeuniversitetet og fra 1975 adjunkt på Århus Enkeltfagskursus. Har specielt interesseret sig for dansk merkantilistisk erhvervspolitik 1660-1800 og har endvidere i 1983 publiceret en bog om Leonora Christina - en heltinde.

Forneden th ses Knud Erik Pedersen, f. 1929, distriktstoldchef i Holstebro, som i arkivet fra et af de nedlagte nørrejske toldkamre fandt den sorte mappe.

Erindringsbilleder fra mine fem første år i toldvæsenet - 1940-1945.

Af Arne Rasmussen

Når man er kommet et godt stykke op i årene, begynder for en stor del af os den tid, som man kan kalde »nostalgialderen«, hvor man ikke så meget skuer fremad, men hvor man noget mere lever i fortiden.

Det kan måske lyde ejendommeligt, at man i en ret høj alder, hvor man mere og mere benytter sig af huskesedler selv til de mest banale ting, ganske tydeligt kan erindre episoder, der ligger 40-50 år tilbage. Det kan der naturligvis være mange forklaringer på, men en kendsgerning for mig er det, at mine første år i toldvæsenet står endog meget klare for mig.

Efter vel overstået realeksamen (1939) skulle jeg hurtigt se at finde mig et livsjob, og at komme i statens tjeneste var for mig det eneste naturlige, idet min far var tjenestemand, og jeg var så heldig at blive ansat i toldvæsenet.

Den 1 marts 1940 mødte jeg på Nyborg toldkammer som toldelev. De ansatte bestod foruden toldforvalteren af en toldkontrollør af 2. grad, fire toldassistenter, en overtoldbetjent og en toldbetjent. Toldkammerbygningen lignede de fleste andre små toldkamre på Fyn - meget smuk at se til, syntes jeg. Jeg husker ikke, hvilket års-

Nyborg toldkammer 1944. Et lidt dystert billede fra en dystert tid (Toldmuseet).

tal, den var opført, men især indvendig kunne man godt se, at den ikke var af nyere dato.

Den bestod i stueetagen af et kontor til toldbetjentene og af vejerbod og toldpakhus med jernstænger for vinduerne. På 1. sal var der et kontor for opsynet, som det hed dengang. Tre toldassistenter residerede her sammen med før omtalte kontrol-lør II.

Endvidere var der toldforvalterens kontor, og ved siden af dette toldregnskabskontoret. Endelig et lokale, der blev anvendt til opbevaring af uberigtiget spiritus og tobak mm - et såkaldt ompakningslager, der blev benyttet af byens to skibsprovinteringshandlere, som havde tilladelse til her at oplægge de nævnte varer til senere udførsel efter rekvisition til skibe i udenrigs fart.

Jeg erindrer tydeligt, at mit første job i toldvæsenet bestod i at »bearbejde« skrivemaskinen (toldkamrets eneste), og denne maskine skulle vise sig at skaffe mig en hel del kvaler.

Det var en gammel Remington maskine, hvor typerne slog op på det underste af valsen, så man ikke kunne se, hvad man skrev, idet man for at se dette måtte løfte valsen med papiret op. Det var i sandhed et fortidsuhyre.

På den tid skulle toldkamrene hver den første i måneden afgive forskellige indberetninger, f.eks. over sygedage, og det blev jeg sat til at udføre. Jeg havde i de sidste 14 dage inden ansættelsen gennemgået et lynkursus i maskinskrivning, men vel at mærke på en »normal« maskine, hvor man kunne se, hvad man skrev. Datoen, som jeg skulle anbringe på toldkammerpapiret på en stiptet linie, havde jeg det største besvær med at få anbragt rigtigt, for jeg anede ikke, hvor typerne ramte papiret, jeg måtte løfte valsen hver gang, og det varede ca 2 timer og en papirkurv fyldt med kasse-rede skrivelser, før jeg havde færdiggjort 3-4 små indberetninger.

Jeg vil dog tilføje, at maskinen og jeg efterhånden kom på hel god fod med hinanden, men jeg synes, at det er tankevækkende at erindre sig, når man tager i betragtning, hvordan forholdene er i dag, hvor stort set hver enkelt medarbejder har sin egen (gode) skrivemaskine.

Efter middag (stadig den 1. marts) begyndte man at tale om »ekstrakten«. Ordet »ekstrakt« blev nævnt nogle gange. Da jeg ved dette ord forstod noget flydende væske, blev jeg derfor noget overrasket, da det åbenbares for mig, at ordet »ekstrakt« i den forbindelse stod for en oversigt over afvigte måneds indtægter og udgifter, hvilken ekstrakt, så vidt jeg erindrer, skulle indsendes i ét eksemplar til Departementet og ét eksemplar til Finanshovedbogholderiet.

Til arbejdets udførelse på regnskabskontoret, som det hed dengang, var der en kvindelig toldassistent og en elev, altså mig. Senere på året blev medarbejderstaben suppleret med en kontorist.

Al bogførsel af bilag (ladningsfortegnelser, postfortegnelser, klareringsangivelser, lønningslister mm) blev foretaget manuelt i ind- og udgående toldbøger samt kassejournal og kassebog. Jeg fik en god oplæring i de forskellige discipliner og førte efterhånden ind- og udgående toldbøger, hvorimod toldforvalteren selv førte kassejournalen, hvori alle indtægter og udgifter, der ikke hørte hjemme i de øvrige bøger, blev bogført (f.eks. bestyrelsesudgifter, lønninger mm). Endvidere førte han kassebogen, hvor dagens indtægter og udgifter blev opført samlet.

Min nærmeste foresatte (den kvindelige toldassistent) var oppe i årene, men til trods herfor var hun ikke så aflægs, at hun ikke gouterede morsomheder, idet der var noget friskt over hende, og så var hun altid venlig og villig til at hjælpe mig til rette, så jeg fik lært så meget, som man med rimelighed kunne forlange.

For så vidt angår toldforvalteren må jeg

erkende, at jeg ikke siden hen i mit tjenesteforløb har truffet en mere markant personlighed end ham. Han var alene i kraft af sin skikkelse (meget kraftig, for at sige det mildt) en person, man straks lagde mærke til. Men også hans verbale udgydelser, herunder hans benyttelse af særdeles bramfri ord tåler ingen sammenligning med, hvad jeg senere hen i livet har stiftet bekendtskab med. Og her må man tænke på, at dette ligger ca 45 år tilbage, hvor omgangsformen normalt var mere stiv, end den er i dag.

Jeg har været så heldig ved en del af mine senere tjenestesteder at støde på kolleger, der tidligere havde oplevet denne told-

forvalter, således at vi kunne genopfriske fælles oplevelser med denne mand.

Når jeg i det følgende drager forskellige episoder frem, hvor jeg personligt har oplevet hans bramfri udtalelser, som ofte havde adresse til mig, vil jeg kraftigt understrege, at det ikke er gjort i nogen nedsettende mening, men alene fordi jeg med min allerede dengang veludviklede sans for humor syntes, at det var en vældig morsom tid. Jeg vil også gerne fremdrage, at han efter min mening var et virkeligt godt menneske med forståelse for andres og måske navnlig for unge menneskers problemer, en forståelse han nok også havde udviklet i samværet med sine fem børn, som han var meget glad for.

Toldforvalteren gjorde som regel sin entre på toldkamret ved 9.30 tiden, og jeg husker, at jeg kun havde været ansat i et par dage, da han en morgen på vej ind i sit kontor standsede op ved mit bord og

På Nyborg toldkammers trappe 1941. Fra venstre mod højre: Toldelev Arne Rasmussen, Toldassistent, frk. Edith Langkilde (f. 1898), Toldassistent Helge Pilemand (f. 1910) og fg. toldforvalter Frede Claudius Busch (f. 1894).

spurgte, om jeg var ædru. Det kom helt bag på mig, idet jeg med mine kun 17 år dårligt nok havde stiftet bekendtskab med spirituose drikke.

Da det havde gentaget sig nogle dage i træk, kunne toldassistenten godt se, at et sådant spørgsmål pinte mig meget. Hun sagde, at det skulle jeg ikke tage mig nær, for det var hans måde at spørge, om jeg var vågen.

Han elskede også at tale om mad, hvad hans korpus var et levende vidnesbyrd om, og utallige er de gange, hvor han i løbet af formiddagene spurgte mig, hvad jeg skulle have til middag. Dengang gik man hjem til middag. Jeg kunne sjældent svare på et sådant spørgsmål, men jeg erfarede, at spørgsmålet også kun blev stillet for, at toldforvalteren selv kunne få lejlighed til at fortælle, hvad han - som han sagde - havde »bestilt« til middag for derefter velbehageligt at svælge i tanker om den forestående middagsnydelse.

Tallene fra de omtalte månedlige ekstrakter blev ret efter den 1. i hver måned opført i en kladdebog, der var indrettet med en kolonne for hver indtægts- og udgiftspost. Denne bog, der indeholdt tallene fra de 11 måneder i finansåret 1939/40, blev jeg lidt hen i marts måned sat til at tælle sammen, vel at mærke manuelt, da toldkamret ikke rådede over en regnemaskine. Det var en drøj omgang, men en god gang hjernegymnastik.

De samlede tal blev overført til en såkaldt 11 måneders ekstrakt. Jeg har ikke en helt klar erindring om, hvorfor der skulle udfærdiges en sådan ekstrakt, som forblev på toldkamret, men det har nok været for at have et så ajourført materiale som muligt til brug ved udarbejdelsen pr 1. april af en såkaldt generalekstrakt for hele det afvigte finansår til indsendelse til de samme steder som for de månedlige ekstrakter.

Der var en temmelig stor trafik på havnen navnlig af store skibe i oversøisk fart, der kom med olie til DDPAs (senere Esso)

store tankanlæg på Avernakke, men der kom også mange store kul- og koksskibe fra bl.a. England.

Desværre oplevede jeg ikke ret længe dette pust fra den store verden, idet Danmark ca en måned efter min ansættelse blev besat af tyske tropper, og dette satte næsten en stopper for al indførsel fra udlandet bortset fra Tyskland.

Det var - erindrer jeg tydeligt - en mærkelig opvågnen den 9 april, idet luften over Nyborg fra daggry dirrede af motorlarm fra tyske jagerfly. Havnen blev invaderet af et par store tyske krigsskibe, og det kunne være blevet skæbnesvangert for byen, idet der i havnen lå et par mindre danske marineskibe. Man fortalte nemlig, at den kommandohavende havde beordret skibenes kanoner sat i stilling klar til at beskyde de indsejlede tyske marineskibe, men der må vel være indgået melding om, at der ingen skudveksling skulle finde sted, så alt forløb roligt, og det måtte man vel nok trods alt være tilfreds med.

Nyborg blev som andre byer temmelig godt besat med tysk militær, som bl.a. okkuperede Handels- og Borgerforeningens store smukke bygning, så det nu var slut med de gode arrangementer, der normalt fandt sted der.

Det er klart, at denne besættelse satte sit præg på vores dagligdag med alle de restriktioner, der efterhånden blev indført, herunder den omstændighed, at der blev indført rationering på de gængse dagligvarer. Jeg erindrer også, at der i juni måned 1940 kom afgift på manufakturvarer mm, ligesom afgiften på andre varer, bl.a. øl blev forhøjet.

Men min elvtid fortsatte støt og roligt. Jeg havde ved min ansættelse fra Departementet for Told- og Forbrugsafgifter fået tilsendt en lærebog på 30 sider, hvori toldvæsenets opgaver var kort omtalt. Den var delt i 2 afdelinger: En, hvor toldvæsenets kasse- og regnskabsvæsen var omtalt, samt en, der omhandlede toldforvaltningen.

Derfor begyndte nu ved siden af den praktiske uddannelse også en teoretisk oplæring, idet denne lærebog skulle opgives ved den såkaldte toldelevprøve, der skulle finde sted ca et halvt år efter ansættelsen.

Når jeg nævner denne lærebog, er det ikke alene for at give en orientering om elevens uddannelse på den tid, men også fordi

der omkring denne lærebog knytter sig to morsomme tildragelser, der vidner om toldforvalterens temperament og uhøjtlighed.

I middagsstunden var jeg som regel alene i regnskabskontoret, idet toldforvalteren og toldassistenten »gik til middag« ved 12-tiden, og jeg benyttede denne stund, hvor der sjældent kom kunder, til at læse i denne bog. Jeg mente, at jeg under læsningen godt kunne tillade mig at sidde lidt mangeligt, og jeg satte mig en dag ind på en lille sofa på toldforvalterens kontor. For at komme ind at sidde, måtte jeg flytte et

Tre mandlige toldassistenter foran Nyborg toldkammer 1941. Fra venstre mod højre: N.C.B. Christiansen (f. 1912), Helge Pilemand og Valdemar Richard Hardt (f. 1911).

svært egetræsborde lidt ud, og efter endt læsning, mente jeg at have flyttet bordet rigtigt på plads. Da toldforvalteren kom igen efter endt middag, varede det ikke længe, inden en masse edder inde fra hans kontor forkyndte, at der måtte være gået ham noget ganske særligt imod. Han kom farende ud rød i hovedet og spurgte, hvem der havde været inde på hans kontor.

Jeg måtte bekende, at det var mig, der havde siddet i hans sofa, idet jeg for at formilde ham tilføjede, at jeg havde siddet og læst i min lærebog.

Mine gode hensigter med denne udtalelse havde åbenbart ikke gjort det forventede indtryk på ham, for han brølede: »Hvad fanden bilder De Dem ind, tror De, at mit kontor er et barnekammer?«. Så var det slut med at sidde mageligt at læse, men jeg kan huske, at jeg undrede mig over, at han kunne se, at bordet havde været flyttet.

Den anden episode har jeg en ganske tydelig erindring om, idet den faktisk rystede mig en hel del. Jeg må indledningsvis nævne, at toldforvalteren elskede at snakke, og jeg blev af og til beordret til at hente én af toldassistenterne i opsynet ind til toldforvalteren, og så gik snakken, dvs. det var nu mest ham selv, der talte. Det var som oftest begivenheder fra hans tolderliv i København, Varde og Tønder. Som følge heraf gik en stor del af hans dag dermed, og da toldassistenterne selvsagt ville hjem, når klokken var 17, måtte jeg altid blive tilbage, hvilket af og til godt kunne irritere mig. Når assistenterne var gået, blev jeg hidkaldt, for først nu skulle han have ført sin kassejournal og kassebog, og han skulle bruge mig dels til at påhøre, hvad han sådan havde på hjerte af løst og fast, dels til at køre blæksugeren hen over det, han havde skrevet (han brugte stålpen og blæk).

En dag skete der det, at han lige pludselig tordnede: »Satans osse«, hvorefter han vendte sit korpus om mod mig, idet han spurgte, hvor langt jeg var kommet i læsningen af den grønne lærebog. »Jo«, sagde

jeg, »jeg er færdig med afsnittet om toldvæsenets kasse- og regnskabsvæsen«.

»Nå, hvad står der så om radering«, spurgte han. Glad var jeg over at kunne oplyse toldforvalteren om, at man ikke måtte radere i bøger og bilag, og at fejlskrivninger skulle slettes ved en let overstregning, og at det rigtige tal el. lign. skulle skrives ovenover.

»Nå, står der det«, sagde han, hvorefter han fra sin vestelomme fremdrog en lille kniv og kradsede fejlskrivningen ud, »glittede« papiret med en tommelfingernegl for derpå at skrive det rigtige tal på samme sted.

Jeg var rystet, og med de høje idealer, man havde dengang, kunne jeg ikke rigtig acceptere, at en højt estimeret toldforvalter i den grad kunne tilsidesætte regulativer, som var givet af Departementet. At man så senere lærte at se mere afslappet på visse ting, er en anden sag.

På toldkamret mærkede vi - bortset fra at der nu stort set kun var indførsler fra Tyskland - ikke så meget til, at vi var besat af den såkaldte tyske værnemagt, men én begivenhed kan jeg dog erindre. Jeg må først oplyse, at der i udkanten af Nyborg Fjord er en halvø, benævnt Slipshavn, og landværts er der ca 4 km derud.

Der havde tyskerne oprettet en slags mindre flådestation, hvor en del tyske marinesoldater var indkvarteret. Provianteringen til disses messer foregik fra Nyborg, og varerne blev sejlet derud af en mindre tysk marinebåd. Der blev bl.a. provianteret med spiritus mm, og det foregik ugentlig på den måde, at to tyske marinesoldater stillede hos toldforvalteren medbringende en rekvisition til godkendelse.

Nu rygtedes det imidlertid - vistnok i løbet af eftersommeren 1940 - at »svage« sjæle på deres aftenlige cykelture til Slips-havn kunne vederkvæge sig ved enkelte genstande uberigtiget spiritus, og det var just ikke meningen med en sådan proviantering.

Der tilgik derfor toldkamret meddelelse om, at kun de marineskibe, der førte det såkaldte »Reichdienstflagge«, kunne proviantere med uberigtiget spiritus mm. Øvrige skibe skulle have en speciel tilladelse fra Udenrigsministeriet. Det skib, der brugtes til proviantering fra Nyborg til Slipshavn, førte ikke et sådant flag. Ved den første henvendelse efter denne nye bestemmelse om underskrivelse af en rekvisition udspandt der sig følgende samtale mellem toldforvalteren og de to tyske marinesoldater: (døren stod åben ind til regnskabskontoret), Toldforvalteren: »Sie müssen also - hvad fanden er det nu det hedder - tilladelse von aussenrigsministeriet ... haben. Verstehen Sie?« Marinesoldaten: »Nein«. Toldforvalteren: »Det tænkte jeg sgu' nok«.

Det var en kostelig oplevelse, og skønt toldforvalteren havde opholdt sig en del år i Tønder, var hans tyske ordforråd ikke allerbedst, hvilket ovenstående bærer bevis for, idet det tyske ord for »tilladelse« åbenbart var gledet ud af hukommelsen, ligesom oversættelsen til tysk af ordet »udenrigsministeriet« forekommer noget hjemmelavet. Jeg mener dog, at toldforvalteren selv fik sagen ordnet.

Jeg arbejdede videre dels med det praktiske dels med det teoretiske, og først i september 1940 tilgik der toldkamret meddelelse om, at toldinspektøren fra Overtoldinspektoratet for Østifterne den 23 september 1940 ville aflægge toldkamret et besøg for at afholde prøve over toldeleven. Jeg erindrer tydeligt, at toldinspektøren ved sin ankomst ved 13-tiden gav mig to skriftlige opgaver: En i toldforvaltning og én i kasse- og regnskabsvæsen.

Overtoldbetjent Klavs Hansen (f. 1889) til venstre og fg. toldbetjent W. Jensen til højre - atter et fotografi med den foretrukne opstilling fra Nyborg 1941.

Jeg blev installeret ved toldforvalterens skrivebord, (jeg havde ikke siddet ned i dette kontor siden min før omtalte formastelige indtrængen på hans enemærker). Jeg blev anbragt med nogenlunde disse ord fra toldforvalteren: »Nu bliver De sgu' siddende her, til De er færdig. Toldinspektøren og jeg går over på restaurant »Færggården« og hygger os med en kop kaffe, og nu ikke noget med at søge hjælp hos de øvrige medarbejdere«. Jeg havde dog læst så meget på lektien, at det ikke var nødvendigt at søge hjælp, og desuden var min autoritetstro så stor, at jeg end ikke kunne drømme om at tilsidesætte en sådan ordre.

Prøven blev vel overstået, og som belønning tildeltes jeg en uges frihed.

Dengang - som nu - skulle toldkamrene mod slutningen af et finansår indgive budgetforslag for det kommende finansår. Jeg oplevede derved endnu et udslag af den gode toldforvalters meget uhøjtidelige facon. Vi var i den situation, at tagrenderne på toldkammerbygningen var blevet noget utætte, hvorfor der blev indhentet tilbud på udskiftning af disse.

Som motivering for ansøgningen om bevilling til afholdelse af denne udgift skrev toldforvalteren kort og godt: »De er ædt op af tidens tand«.

Toldforvalter Søren Fanø (f. 1883), Nyborg, med familie på udflugt med patruljefartøjet Leif i slutningen af 1930'erne. Til højre for fruén ses maskinpasser Jens Sigfred Breining (f. 1893), mens manden med hunden er fartøjets fører Jens Christian Rasmussen (f. 1898) (Toldmuseet).

Ja, jeg kunne blive ved med at fremmane lignende morsomme tildragelser fra min tid under denne toldforvalter, men et sted må man jo holde op, så jeg vil slutte denne epoke med, at han i løbet af sommeren 1941 søgte og fik toldforvalterstillingen i Fredericia. I stedet kom der en ny chef, som jeg havde resten af min tid i Nyborg. Han var flink og korrekt, men en direkte modsætning til den forrige bramfrie chef.

Da jeg havde været i Nyborg i ca 2 år, kom jeg - som det var kutyme dengang - på det såkaldte vejerbodskursus ved et større toldsted. Jeg blev forflyttet til Odense toldsted pr 1 februar 1942. Forinden havde jeg selv tømret en bogkasse sammen, som kunne rumme alle de bøger, jeg efterhånden i min Nyborg-tid havde modtaget. Denne bogkasse har fulgt mig lige til min endestation ved Kalundborg toldkammer.

Vi var tre elever på vejerbodskursus i Odense samtidig, og vi fik lært at fortolde, idet der her blev indført en masse forskellige varer. Det var en interessant tid, hvor vi fik et godt indblik i anvendelsen af toldloven af 1924.

Jeg må her nævne, at selv om vi vejerbods elever blev »holdt i ørene« af overkontrolløren og de to tjenstgørende kontrollører, da var det nu for en stor del pakhusbetjentenes (pakhussarbejderne, som det hed dengang) fortjeneste, at vi fik en god oplæring i fortoldningskunsten, idet disse folk vidste stort set, hvad alle de frembudte varer kostede i told. Det morsomme ved det er imidlertid, at de meget sjældent kunne sige, til hvilket løbe-nummer i toldtariffen varerne skulle henføres. Det måtte vi så selv prøve at finde ud af ved opslag i toldloven.

Jeg kan huske, at min flyttegodtgørelse fra Nyborg til Odense med bogkasse, kuffert og billet androg 7 kr 50 øre. Det var jo heller ikke meget jordisk gods, man ejede dengang. Jeg må også lige nævne, at man ikke var særlig godt lønnet dengang. Min gage beløb sig til 112 kr 41 øre månedlig.

Af dette beløb måtte jeg udrede 100 kr til kost og logi, så der var ikke - da jeg var afskåret fra at få hjælp hjemmefra - meget at slå til side med. Således husker jeg, at jeg i 3 uger i løbet af dette halve år måtte blive i Odense i week-enden, da jeg ikke havde til en billet til min hjemby, og denne kostede kun 1 kr 90 øre. Ak, ja, der er i sandhed blevet rettet op på lønningerne siden hen.

Efter endt vejerbodskursus blev jeg sammen med de øvrige elever af mit hold indkaldt til fagkursus i København. Det foregik på Toldskolen, som var beliggende på førstesalen af den daværende Postgods-toldforvaltning. Det var også en spændende tid, og jeg mindes endnu de forskellige lærere, der var udmærkede pædagoger.

Det var også en streng tid, for der var tilsyneladende gået konkurrence mellem os idet vi formelig kappedes om at få stoffet så godt lært, at vi kunne forvante at få gode karakter ved den afsluttende eksamen.

Jeg boede på et godt pensionat på Østerbro. Vi var en del, der boede der, men jeg var den eneste tolder. Jeg kan huske, at der også boede en maskinist, som gik til maskinmestereksamen samtidig med, at jeg gik til fageksamen. Jeg var heldig næsten hver eksamensdag at kunne fortælle ham, at jeg havde fået ug eller ug ÷ i de forskellige fag. Det overraskede ham, for han kunne ikke ret tit brillere med mere end mg ÷ eller godt + i sine fag, men jeg er trods alt sikker på, at hans eksamen var noget mere streng end vor.

Vi spiste godt på dette pensionat, men i den alder var man næsten altid sulten, og jeg kan huske, at vi var nogle kolleger, der næsten hver dag i det store frikvarter invaderede en kælderbutik i Toldbodgade, hvor de solgte nogle dejlige studenterbrød. De kostede 8 øre pr stk! 3 stk af dem kunne nok holde sulten i ave, til vi kom hjem til vore respektive pensionater. Jeg har ved mine senere besøg i dette kvarter forgæves ledt efter dette brødsalg, men det er tilsyneladende nedlagt.

Efter fageksamen blev jeg pr 1 januar 1943 forflyttet til Frederiksværk toldsted med en månedlig løn af ialt 140 kr 53 øre. Jeg måtte for kost og logi betale 130 kr månedlig, så det siger sig selv, at det var med den yderste sparsommelighed, jeg kom igennem de næste par måneder, indtil jeg den 1 marts 1943 blev udnævnt til toldmedhjælper med den fyrstelige gage af ca 190 kr om måneden.

Der var tjenstgørende på toldkamret dengang en toldforvalter, en toldassistent og så mig. Adskillelsen mellem regnskabs- og opsynsforretninger var ikke særlig markant, idet vi sad i det samme kontor (assistenten og jeg), så jeg fik lært en del opsynsforretninger, herunder den årlige opgørelse i restaurationsvirksomheder.

Toldkammerbygningen, som lå i en af byens gader, var en pæn, temmelig stor bygning af røde sten. Den rummede foruden toldforvalterkontor, regnskabs/opsynskontor og en lille vejerbod (pakhus) tillige en pæn stor tjenestebolig for toldforvalteren.

Lokalerne var ved min tiltræden i pæn stand, men sådan havde det ikke været tidligere. Toldforvalteren fortalte mig en morsom tildragelse, han havde haft ret efter sin tiltrædelse i 1941. Den forrige toldforvalter havde ikke ment at kunne tillade sig at søge om ret mange penge til istandsættelser igennem årene, og som følge heraf var lokalerne blevet temmelig forsømt. Bl.a. kunne der ikke »blive råd« til at ofre (søge om) penge til maling af alle fire vægge i et kontor på én gang.

På den tid havde staten ladet udfærdige plakater, der indeholdt en opfordring (velsagtens for at imødegå arbejdsløshed) til borgerne om at sætte arbejde igang. Disse plakater var ophængt flere steder bl.a. i biblioteker, på offentlige kontorer mm.

Da toldforvalteren tiltrådte, mente han ikke at kunne acceptere, at lokaliteterne vedblivende skulle være så forsømt. Han indkaldte derfor tilbud på malerarbej-

de mm, og disse tilbud beløb sig til ca. 6 000 kr, og det var mange penge dengang. Tilbuddene blev straks indsendt til Over-toldinspektoratet for Østifterne med anbefaling.

Allerede næste dag blev toldforvalteren ringet op af toldinspektøren, der udtalte sin forfærdelse over det store ansøgte beløb, hvortil toldforvalteren bemærkede, at det da var rigtigt, men at det var en nødvendig istandsættelse, og endelig var der jo den omstændighed, at staten selv - igennem plakaterne - havde opfordret til at sætte arbejde igang. »Ja«, sagde toldinspektøren, »det er korrekt, men det må sgu' ikke koste noget«. Men jeg erindrer da, at beløbet blev bevilget.

Der var iøvrigt en temmelig stor trafik på havnen, idet det nyopførte stålvalseværk fordrede en del indførsel af kul til smelteovnene. Endvidere kom der også en del skibe med råjern, ligesom der var en livlig trafik af større og mindre skibe med

Frederiksværk toldkammer 1944.

gammelt jern til brug i produktionen, så vi opholdt os en del på denne havn på alle tider af døgnet, ikke mindst om natten, når der blev losset kul fra Tyskland.

Jeg erindrer, at en sådan nattevagt gik forbavsende hurtigt, da der var nok at se på inde i værket. Det var virkelig interessant at følge med i produktionen af alle former for stålvarer.

I denne lille hyggelige by mærkede vi ikke så meget til tilstedeværelsen af tysk militær, men i omegnen af Frederiksværk var oprettet en lejr for »Hitler-jugend«, hvor en hel del store tyske børn var indkvarteret. På toldkamret mærkede vi deres tilstedeværelse, idet de fik tilsendt en hel del pakker fra deres familier i Tyskland. Disse pakker indeholdt foruden kager mm tillige en del cigaretter, som de måtte betale told og afgifter af. Dette beredte toldassistenten og mig en del besvær, da man dengang skulle forsyne hver pakke med et stempelbånd, og til dette brug havde vi blanke stempelbånd, som skulle forsynes med de fornødne oplysninger om afgiftsklasse mm, så det optog til tider en stor del af dagen for os.

Efter 2 år i Frederiksværk fik jeg lyst til at se, hvordan grænsetjenesten fungerede, så jeg søgte og blev pr 1 februar 1945 forflyttet til Padborg toldsted som toldmedhjælper. Jeg mindes endnu rejsen derned. Jeg tog fra Frederiksværk den 31 januar om morgenen tidlig, og her må man huske på, at der på de tider foregik en hel del jernbanesabotager, så det var en besværlig ting at rejse dengang.

Sidst på eftermiddagen var jeg nået til Korsør, og da det efterhånden var blevet mørkt, kunne jeg ikke komme længere den dag, da færgerne ikke turde sejle med passagerer efter mørkets frembrud, idet der var risiko for, at færgerne blev saboteret.

Efter gentagne togstandsninger på grund af flyverangreb på banelinierne, nåede jeg da velbeholdent til Padborg, men var først dernede kl. 22 den 1. februar 1945.

Havde jeg ikke ved mine tidligere tjenestesteder mærket ret meget til krigen, måtte jeg i sandhed erkende, at det kom jeg til her. Da jeg havde været der nogle uger, begyndte godstog at rulle ind sydfra fyldt med kvinder fra lejren i Ravensbrück. Der var ca 50 kvinder i hver godsvogn, og det gjorde et stærkt indtryk på os at se disse udsultede og dårligt klædte kvinder. Under opholdet på stationen, inden de blev viderebefordret, blev dørene åbnet af tysk militær.

Kvinderne måtte ikke forlade vognene, men jeg husker én bestemt transport, hvor sult og indespærring åbenbart havde været for meget for disse stakkels mennesker, for pludselig for en mængde af dem ud af vognene, over sporene og ud i Padborg by, hvor de tiggede om alt spiseligt. Det var en ynke at være vidne til. Jeg erindrer, at jeg stod uden for toldkamret og så på dette sceneri. Da jeg tog en pakke »Morton« cigaretter op af lommen, fik en del af disse kvinder øje på det, og de for over mig og rev pakken ud af hænderne på mig og smuldrede tobakken, idet de troede, at det var noget spiseligt.

Vi var en del trafikassistenter og toldere, der spiste på et pensionat over for toldkamret. Da vi ved middagstid den dag kom derind for at indtage vort måltid, blev vi modtaget af en hændervridende pensionatværtinde, der bekendte, at hun intet havde til os, da hun ikke havde kunnet modstå de stakkels kvinders tiggen om mad, men havde givet dem alt, hvad hun havde i huset af spiseligt. Vi bedyrede alle, at det havde hun gjort ret i, da vor - ikke gamle - sult var for intet at regne mod de stakkels kvinders.

Vi oplevede også engelske piloters bombardementer af flyvepladsen lige syd for Padborg, ligesom vi om natten øverst oppe på jernbanestationen flere gange var vidne til bombardementerne af Kiel. Vi måtte af og til søge i beskyttelsesrum, når de engelske jagere var tæt på i forsøg på at bombardere eller beskyde de tyske banelinier.

Vi havde på den tid toskift-vagt på Oksevejens toldkontrol - fra kl. 6-13 og fra kl. 13-22. Der var kun én toldassistent/toldmedhjælper til tjeneste ad gangen og ikke andre tjenstgørende, idet grænsegendarmer og politifolk var sat ud af spillet.

Der var ikke her i de sidste måneder af krigen den store civile trafik, hvorimod der var temmelig megen passage af tyske militærpersoner.

En dag i én af de første uger, jeg var tjenstgørende i Padborg, havde jeg morgenvagten på »Oksevejen«. Jeg havde af toldforvalteren fået de fornødne instrukser om arbejdet, og navnlig indprentede han mig, at jeg skulle optræde korrekt og ikke

Otto Frederik Lawaetz Schytt (f. 1895), fra 1942 toldforvalter i Padborg. (Elfelt).

give mig i diskussion med de tyske militærpersoner, hvor meget jeg end hadede dem. Jeg fik også at vide, at der var en særlig ordning med danske personbiler (med dansk chauffør), der var »lånt« af det tyske militær til kørsel frem og tilbage mellem Åbenrå og Flensborg med tyske officerer. De kørte på et såkaldt »Fahrbe-fehl«, som kun var gyldigt for én tur frem og tilbage. For hver dobbelttur skulle der udstedes et nyt »schein«, som - så vidt jeg erindrer - blev udstedt af et tysk kørselskontor i Åbenrå efter overenskomst mellem de danske myndigheder og det tyske militær.

Jeg må her opholde mig en stund ved den daværende toldforvalter. Han havde været toldkontrollør i Padborg og blev ved ledighed i 1942 i en ret ung alder som den yngste af 13 ansøgere udnævnt til toldforvalter i Padborg. Alle hans øvrige dyder ufortalt, mener jeg, at han fik stillingen først og fremmest, fordi han forstod at sætte sig i respekt overfor det tyske militær, som bl.a. havde til huse på jernbaneterrænet i nogle barakker, og som havde til opgave at lede jernbanetrafikken til og fra Tyskland.

Foruden at tale et perfekt tysk, var han desuden meget kold og reserveret overfor tyskerne, og i forhandlinger med dem om forskellige spørgsmål af toldmæssig karakter var det vist meget sjældent, at toldforvalterens synspunkter ikke nød fremme.

På den omtalte vagt (kl. 6-13) skete der det, at en af de nævnte »lånte« personbiler med en tysk officer skulle passere grænsen. Den danske chauffør kom ind på kontoret og fremviste det før omtalte »Fahrbefehl« for mig. Da bilen allerede havde været på en dobbelttur den dag, og da det »Fahrbe-fehl«, der blev forevist mig allerede havde været benyttet, måtte jeg sige til chaufføren, at det var ugyldigt, og at han måtte tilbage til Åbenrå for at få udstedt et nyt. Han var sådan set ligeglad og gik ud til bilen med den besked.

Men min afvisning havde åbenbart krænkert officerens værdighed, for han kom farende ind på kontoret og gjorde mig på en højroset måde opmærksom på, at det ville han ikke finde sig i, og at jeg måtte vide, hvem der havde magten osv. osv. Det talerne i hans oratoriske enetale kunne jeg med mit dengang beherskede kendskab til det tyske sprog ikke helt forstå, men meningen var ikke til at tage fejl af.

Jeg ene mand følte mig noget magtesløs og havde så småt tænkt mig at lade ham passere, idet jeg ikke syntes at jeg ville risikere noget. Men i det samme trådte toldforvalteren ind på kontoret på inspektion, og han kunne hurtigt fornemme den spændte situation. Jeg satte ham i få ord ind i sagen, og herefter var jeg vidne til, at den gode officer fik sig en ordentlig overhaling på flydende tysk. Et er at kunne nogle få tyske gloser, men at skælde ud på et fremmed sprog er efter min mening en kunst, og det mestrede toldforvalteren. Da officeren lidt efter kørte tilbage til Åbenrå, var han vist ikke i tvivl om, at han var kommet i menneskehænder, og glad var jeg for den udgang på historien.

Røde Kors havde i de sidste måneder af krigen fået tilladelse til at benytte et kontor samt en del af pakhuset, og herfra foregik fordelingen af Røde Kors pakker til de danskere, der var interneret i de tyske koncentrationslejre, ligesom kørselstjenesten - så vidt jeg erindrer - med de hvide busser, som i de sidste uger af besættelsen sørgede for hjemtransport af internerede skandinaver, foregik herfra. Det var et storslået arbejde, der her blev gjort for at transportere disse internerede mennesker hjem. De skulle, inden de blev sendt videre, igennem den oprettede karantænestation for at blive rettet lidt op.

Det var begivenhedsrigt at opleve disse uger, hvor de mennesker, der havde gennemgået så mange lidelser, endelig kom hjem, omend mange af dem var i en sørgelig forfatning.

Vi var nogle kolleger, der en dag af karantæneledelsen blev kaldt ud på karantænestationen, idet der blandt de nys ankomne var et par kolleger, der gerne ville hilse på os. Dette efterkom vi naturligvis, og jeg glemmer ikke dette ophold blandt disse frivillige mennesker. Der var en glædesstemning, som er helt ubeskrivelig. Men de fleste af dem var meget magre. Især husker jeg en nordmand, som sad på sit leje og græd af smerte, han var så udmarvet, at hans knogler kun var dækket af et lag skind.

I de sidste uger af krigen var der ikke meget at tage sig til på toldkamret, idet alt var ved at gå i stå, men vi opretholdt de udstukne vagter. Vi var en hel del ugifte toldere, så vi hyggede os i fritiden på kontorerne, for her var der nogenlunde varmt.

Den 4. maj 1945 tiltrådte jeg vagten på Oksevejens toldkontrol kl. 13 og skulle være der indtil kl. 22. Over for toldkontrollen var der et lille vagtskur, hvor en halv snes tyske soldater havde vagt. Denne 4. maj havde jeg hen på eftermiddagen bemærket, at de blev noget højrosete, og jeg kunne både se og høre, at de var mere eller mindre berusede. Officeren, der havde kommandoen, gik også i denne henseende foran med sit eksempel.

Lidt i kl. 21 ringede en af mine kolleger fra toldkamret og meddelte mig, at han lige havde hørt frihedsbudskabet i radioen, og det glædede vi os naturligvis over. Vi aftalte, at vi - når min vagt var slut kl. 22 - skulle mødes på toldkamret for at fejre begivenheden. Imidlertid kom jeg af neden anførte grund derfra lidt hurtigere, idet der skete det, at en del af Padborgs borgere ret efter bekendtgørelsen af frihedsbudskabet spadserede ned til grænsen for ligesom at give deres glæde over afslutningen på de »fem forbandede år« udtryk. Der var vel 40-50 mennesker, og dette passede absolut ikke den tyske officer. Han gennede dem tilbage til byen, men det var ikke slut med det.

Han kom derefter farende ind på kontoret til mig med en revolver i hånden og skældte mig ud, idet han sagde, at det var min pligt at opretholde ro og orden, og hvis jeg ikke kunne, skulle han nok vise, hvem der kunne. Jeg skammer mig ikke ved at sige, at jeg var hunderød, for hans ophidselse i forbindelse med hans beruselse kunne måske bevirke, at revolveren gik af, så jeg medgav ham, at han havde ret, og at jeg nok skulle sørge for, at der ikke kom flere ned til grænsen den aften. Så gik han heldigvis.

Men nu blev jeg imidlertid klar over, at jeg hellere måtte se at komme væk fra toldkontrollen, så jeg slukkede og begav mig op ad Oksevejen på vej til toldkamret. Det var på det tidspunkt blevet mørkt, og jeg var ikke kommet ret langt, før der tilhøjre for mig lød et øredøvende knald - sandsynligvis af en håndgranat. Lige efter lød der endnu et knald til venstre for mig, også

uden at jeg blev ramt. Jeg blev skræmt, og jeg løb så hurtigt, som jeg hverken før eller siden har gjort, og jeg standsede ikke mit voldsomme løb, før jeg var nået op til jernbanetunnellen (ca ½ km).

Om skyderiet var tiltænkt mig, fik jeg aldrig opklaret, men det var i sandhed en meget ubehagelig oplevelse.

Da jeg forpustet kom ind på toldkamret, kunne min kollega nok se, at jeg trængte til en hjertestyrkning, og det fik vi så.

Det var i korte træk nogle af de mange morsomme og dejlige oplevelser (og enkelte ubehagelige), som jeg havde de første fem år af min toldergerning. Jeg kunne have fortalt om mange flere morsomme oplevelser, men dels skal man jo stoppe et sted, og dels er der mange begivenheder, som skal opleves direkte for at få den morsomme effekt frem. Men det er muligt, at jeg igen en gang finder på at fatte pennen og fortsætte, hvor jeg slap.

Oksevejens toldkontrol, fotografi fra 1941.

Dansk Militær Grænsekontrol

Af Robert Lauritsen

I en artikel i Dansk Toldtidende for september 1949 er omtalt en militær enhed ved navn Dansk Militær Grænsekontrol.

Da jeg har været tilknyttet denne enhed fra februar 1955 til marts 1956, og da der her har været tale om en særlig opgave i militærtjenesten for toldere, og denne opgave forhåbentlig aldrig mere vil blive aktuel, har jeg ad forskellige kanaler forsøgt at fremskaffe historiske oplysninger til brug for denne artikel.

Jeg har under disse forsøg mødt stor hjælpsomhed i Departementet for told- og forbrugsafgifter, Direktoratet for Toldvæsenet, Forsvarsministeriet, Hærsstabens Militærhistoriske Arbejder på Kuppet og Rigsarkivets 3. afdeling (Forsvarets Arki-

ver), men trods stor indsats fra alle sider har det ikke været muligt at finde nøjagtige optegnelser om tidspunktet for enhedens beståen og opgaver og om de aftaler, der har været truffet med toldvæsenet om at føre toldteknisk tilsyn.

Artiklen vil derfor være en blanding af oplysninger, som det er lykkedes mig at fremskaffe, og af indtryk fra min egen tid ved grænsekontrollen.

Dansk Militær Grænsekontrol blev oprettet i forbindelse med udsendelsen af Den Danske Brigade til Tyskland, der senere blev reduceret til Det Danske Kommando. Mange husker sikkert, at Det Danske Kommando i mange år var stationeret i It-

Dansk Militær Grænsekontrolls barak i Padborglejren.

zehoe, og at søndagens ønskekoncerter (Giro 413) var præget af mange hilsener til de danske soldater ved kommandoen.

Oprettelsen fandt ifølge mine optegnelser sted den 25. august 1947. På dette tidspunkt var Tyskland delt mellem de fire besættelsesmagter, Sovjetunionen, USA, Frankrig og Storbritannien, og den britiske besættelseszone dækkede jo området op til den danske grænse.

Grundlaget for oprettelsen af den danske militære grænsekontrol var Generalkommandoens ønske om, at dansk militært personel, der var stationeret som besættelsesstyrker i Tyskland, under ind- og udrejse af den britiske besættelseszone burde kontrolleres af en dansk militærmyndighed.

Grænsekontrollen syd for grænsen sorterede under British Frontier Control Service, der havde kvarter i Flensburg, og det var på den engelske myndigheds vegne og i dennes sted, at Dansk Militær Grænsekontrol skulle sikre person- og toldkontrollen på den tyske side af landegrænsen.

Det gjorde man for at undgå, at tyske toldfunktionærer kom til at foretage pas- og toldkontrol af dansk militært personel, bagage eller transportmidler.

Dansk militær måtte kun passere grænsen ved Kruså eller med jernbane over Padborg.

Kontrollen med jernbanetrafikken foregik oprindeligt på Flensburg hovedbanegård og senere under kørselen mellem Padborg og Flensburg. Når der var tale om større militære styrkers passage af grænsen enten i forbindelse med orlov eller med udskiftninger af styrkerne ved kommandoen i Itzehoe foregik kontrollen i de særlige troppetransporttog til og fra Itzehoe.

Landevejstrafikken blev kontrolleret i Kupfermühle, hvor grænsekontrollen havde døgtjeneste i en vagthytte over for den tyske toldstation.

Oprindeligt var grænsekontrollens chef løjtnant af reserven, og mandskabet bestod

af syv værnepligtige toldmedhjælpere og toldassistenter, hvoraf de seks var tillagt midlertidig grad af kornet, medens den syvende havde gennemgået kornetuddannelsen, samt syv korporaler fra militærpolitiet.

Mens jeg forrettede tjeneste ved grænsekontrollen, var enheden indkvarteret i Padborglejren og underlagt lejrchefen, oberstløjtnant Kaj Eggers. Den daglige leder var en sergent, der var toldassistent.

Padborglejrens kommandant, oberstløjtnant K. Eggers.

Mandskabet bestod iøvrigt af syv korporaler fra militærpolitiet, hvoraf en var garagemester og stedfortræder for sergenten, seks toldmedhjælpere eller toldassistenter, der var tillagt midlertidig grad af korporal (toldkorporal), samt tre menige chauffører.

Det ærgrede iøvrigt flere MP-korporaler, at vi toldere uden at have været på hærens befalingsmandsskoler havde samme grad som dem, og at jeg under sergentens og garagemesterens fravær i forbindelse med en juleorlov kunne fungere som daglig leder af grænsekontrollen.

Medens MP-korporalerne havde røde huebetræk, var toldkorporalernes huer forsynet med grønne betræk.

Det var egentlig lidt af en tilfældighed,

at jeg kom til at forrette tjeneste ved grænsekontrollen. Jeg var indkaldt som rekrut ved Jydske Telegraf Regiment, der lå på Langelandsgades kaserne i Århus. En dag mellem jul og nytår 1954, hvor vi havde fri til middag på kasernen, gik jeg ned på Århus Toldkammer for at hilse på et par af mine kursuskammerater, og de havde samtidig besøg af en anden kursuskammerat, Leif Schrøder, der på dette tidspunkt var sergent ved grænsekontrollen. Han opgav så mig ad de militære kanaler som et emne som toldkorporal.

De militære myndigheder var åbenbart ikke klar over, at ordet told kunne forekomme i stillingsbetegnelser, uden at den pågældende var ansat i toldvæsenet. Mens jeg var ved den militære grænsekontrol, var der således placeret en toldklarerer som toldkorporal.

Toldforvalter O.F.L. Schytt, Padborg, var tilknyttet grænsekontrollen som toldteknisk tilsynsførende.

Tjenesten var tilrettelagt således, at en MP'er og en tolder dannede vagthold og sammen foretog kontrol af de militærpersoner i uniform, som passerede grænsen.

MP'rens primære opgave var at kontrollere, at militærpersonerne var i besiddelse af de nødvendige »pas« i form af militære marchordrer, og tolderens opgave var i tidens løb blevet drejet i den retning, at han egentlig foretog rejsegodseftersyn på samme måde, som vore kollegaer i toldvæsenet, men vi kunne ikke opkræve told og afgifter hos grænsepassanten, men alene henlede vore civile kollegers opmærksomhed på, hvor meget de forskellige medbragte af tobaksvarer mv.

I det daglige arbejde hjalp MP'erne og tolderne hinanden, idet der skulle føres særlige fortegnelser over samtlige militærpersoner, der passerede grænsen.

Vi havde også i det daglige et samarbejde med det danske paspoliti. Det var nemlig sådan, at en militærperson i uniform ikke

Fem nye toldere er ankommet til Dansk Militær Grænsekontrol. Foran fra venstre Finn Jappe, Erik Boldsen og Gunnar Rossau, bagest Robert Lauritsen og Leif Ulstrup.

måtte rejse uden den særlige marchordre, som trådte i stedet for et almindeligt pas. Til tider forsøgte militærpersoner alligevel at få deres pas afstemplet, idet man dengang fik rejsevaluta indført i passet, og hvis der ikke efterfølgende kunne fremvises et afstemplet pas, kunne man komme i vanskeligheder vedrørende den indkøbte valuta.

Jeg husker således et tilfælde, hvor det danske paspoliti under sin kontrol i en sydgående sovevogn fra Fredericia til Padborg af en officer i uniform var blevet præsenteret for et pas til afstempling. Officeren påstod over for politiet, at han var på privat rejse, og politiet havde derfor ikke mulighed for at afvise at stemple passet for udrejse.

Da vi så stod på toget i Padborg for at foretage vores kontrol, blev vi kontaktet af politiet, der orienterede os om episoden. Vi henvendte os på normal vis til den pågældende officer og bad om at måtte se hans marchordre, som han som en naturlig ting fremlagde.

Da vi foreholdt ham, at han over for paspolitiet havde fremlagt sit almindelige pas og påstået, at han var på privat rejse, indrømmede han straks, at det var sket af hensyn til valutaen. Paspolitiet annullerede afstemplingen om udrejse og gav manden en skideballe.

Hvis vi ser bort fra højtiderne, hvor vi kunne reducere vagterne på visse poster til kun en mand, var tjenesten for vagtholderne tilrettelagt som en turnus over fem dage,

Artiklens forfatter i samtale med Anton Holzer, tysk paspolitibetjent i Kupfermühle.

hvor vi havde hjemmevagt et døgn, kontrol i togene på forskellige tider inden for et døgn og vagt i Kupfermühle fordelt over tre døgn. Det sjette par havde samtidig en samlet orlov på fem dage.

Vores skiftende arbejdstider gjorde, at vi havde vore egne spisetider i lejrens kostforplejning, og vi fik vel også lidt ekstra godbider.

Det kunne alligevel være rart med lidt andet end lejrmaden, men det fandt vi også ud af. En kollega, Erik Boldsen, fik således lavet en aftale med den dame, der sørgede for rengøringen i vores barak, om at hun skulle lave en middag til os.

Altså måtte vi på vej hjem fra Kruså købe en levende and og tage den med hjem i lejren og plukke den, sådan at den var klar

til ovnen, og en aften drog kollegaen og jeg så hjem til damen og hendes mand, der var frisør i Kollund, og fik serveret alle tiders gang andesteg.

Vi havde oberstløjtnantens særlige bevågenhed, og det var sammen med de skiftende arbejdstider måske også medvirkende til, at vi disponerede over en barak for os selv, hvor hver mand havde sit værelse, medens de værnepligtige befalingsmænd ellers var indkvarteret to og to.

I enden af barakken var der en samlingsstue, hvor vi havde lejlighed til at spille bordtennis, når vi havde fri eller hjemmevagt, og når samlingsstuen ikke var optaget af forsvarets civilundervisning af de værnepligtige.

Vi havde som tidligere nævnt lejrkommandantens bevågenhed, hvilket måske kunne skyldes, at Dansk Militær Grænsekontrol var den eneste enhed, der var direkte under hans kommando. Det betød bl.a., at vi havde visse friheder i forhold til den militære disciplin til stor fortrydelse for de øvrige officerer i lejren.

Men disse friheder havde vi ikke, når en anden oberstløjtnant, som ikke kunne lide os, fungerede som lejrkommandant.

Det var også i en sådan situation, at to MP'ere af den fungerende lejrkommandant blev idømt et antal dages ophold i Sønderborg arrest.

De havde under et ophold i en nabobarak i et festligt lag kastet med bajonetter. Kastet var sket med en sådan kraft, at bajonettens klinge var trængt igennem væggen ind til naboværelset, selv om væggen bestod af to hårde fiberplader med mellemrum.

Det var ikke den ødelagte væg, der var skyld i turen til Sønderborg arrest, men på naboværelset havde man kvindebeføg, og bajonetten sad i væggen få centimeter fra hende, men hun var ikke kommet noget til.

Jeg er overbevist om, at MP'erne ikke var blevet sendt til Sønderborg, hvis oberstløjtnant K. Eggers havde stået for

Erik Boldsen med fjerkræet til festmåltidet.

afstraffelsen, for der skete, såvidt jeg husker, intet med den befalingsmand, der havde kvindeligt besøg, hvilket ikke var tiladt.

Vores afslappede forhold til lejrkommandanten gjorde også, at der sommetider var bud efter en kollega som barnepige for en dreng i lejrchefens bolig, når han og fru- en skulle ud.

Oberstløjtnanten lagde også bolig til, da vi efter et års tjeneste skulle have hjemsendelsesfest.

Toldforvalter Schytt var som nævnt toldteknisk tilsynsførende, og vi blev derfor straks efter vores tiltræden ved grænsekontrollen præsenteret for ham, og vi mødte ham også flere gange i forbindelse med vores kontrolopgaver.

Jeg husker, han havde sit eget »uniformsregulativ«, da han sædvanligvis gik med koksgrå bukser til den blå uniform.

Han ringede af og til og bad om at blive hentet, når vi i bil skulle til Flensburg for at kontrollere et nordgående tog. Officielt skulle han inspicere grænsekontrollen, men det var besynderligt, at vi aldrig skulle sørge for hans hjemtransport. Det forlød, at han benyttede lejligheden til indkøb af friske fisk i Flensburg.

Da vi havde været ved grænsekontrollen et halvt år, skulle vi efter hidtidig praksis have været sendt tilbage til vore respektive regimenter, men vi fik lov at blive, og da vi så på dette tidspunkt gik glip af en »hjemsendelsesfest«, blev vi enige om i stedet at tage på udflugt til Hamburg.

Fest - i uniform - hos oberstløjtnant Eggers.

Vi fik lov at låne grænsekontrollens kleinbus, og i civilt antræk drog vi til Hamburg, hvor vi først var på rundtur i havnen og byen, hvorefter vi tilbragte natten på Reberbahn. Hen på morgenstunden begyndte vi godt trætte turen hjemad.

Under mit ophold i Padborglejren nedbrændte tre af de gamle barakker til grunden. Den sidste, der brændte, var grænsekontrollens barak 85, der brændte den 22. februar 1956, medens Styrmand Karlsens Flammer gik over scenen i gymnastiksalen.

Den 5. maj 1955 begyndte en vesttysk regering at udøve suveræniteten over den del af Tyskland (de tre zoner), der hidtil alene havde haft status som militære besættelseszoner, samtidig med at Vesttyskland blev optaget i NATO.

De vesttyske toldmyndigheder anfægtede derefter Dansk Militær Grænsekontrols ret til at virke som sådan på tysk område. Denne opfattelse gav anledning til nogle

episoder ved den dansk-tyske grænse. En dansk militærpolitikorporal påbegyndte kontrol af et dansk militært køretøj mellem det tyske toldsted og selve grænsen. Tyske toldere beordrede vognen tilbage til toldstedet og forlangte, at toldkontrollen blev udført af personel fra British Frontier Control Service.

Det førte til protester fra dansk side. I første omgang var der optræk til en tysk demarche, hvorved en tysk embedsmand skulle berolige og instruere de tyske toldembedsmænd. Men samtidig insisterede man fra tysk side på, at Dansk Militær Grænsekontrol blev trukket tilbage fra vesttysk område.

En engelsk general fik fra tysk side tilsagn om en kompromisordning, der ville medføre, at kontrollen med personel ved Det Danske Kommando i Tyskland skulle udelukkes af britiske myndigheder. Ved omskiftninger, manøvrer o.s.v.

En række meget civile herrer på vej til Hamborg. Artiklens forfatter er nr. 2 fra højre.

kunne dansk militærpoliti fra Danmark derefter på tysk grund udøve kontrol forudsat, at de udøvede den på Frontier Controls (englændernes) vegne.

Det Danske Kommando mente ikke, at der mere var noget reelt behov for en dansk militær grænsekontrol. Heri var Vestre Landsdelskommando ikke enig, fordi det ikke drejede sig om kontrol af frivillig, men befalet grænsepassage. Derfor skyldte man personellet at blive pas- og toldkontrolleret af dansk personel, når muligheden var til stede.

Landsdelskommandoen fremhævede det som noget afgørende, at dansk militært personel fik samme status som øvrigt NATO-personel i Vesttyskland, således at dansk personel blev behandlet af dansk militært kontrolpersonel, såfremt fx amerikanerne behandledes af amerikanere og franskmænd af franskmænd.

Vestre Landsdelskommando nævnte ikke i sin indvending muligheden for, at bri-

tisk militært personel kontrollerede dansk militært personel ved grænsepassage. Sådan blev det imidlertid.

Den 2. maj 1957 bestemte Forsvarsministeriet, at »dansk militær grænsekontrol skulle nedlægges med øjeblikkelig virkning, og at pas- og toldkontrol ved grænseovergangene Kobbermølle og Flensborg af dansk militært personel skulle udføres af personel fra de britiske styrker (British Frontier Service) i samarbejde med vesttyske pas- og toldmyndigheder«.

Vestre Landsdelskommando orienterede i en skrivelse den 8. maj 1957 sine underlagte myndigheder herom.

Ved danske enheders passage af grænsen og i særlige tilfælde, hvis der måtte opstå vanskeligheder, ville dansk militærpoliti (tolder) kunne tilkaldes. Med dette for øje blev der stillet personel til rådighed for kommandanten i Padborglejren, under hvem opgaven sorterede. Men Dansk Militær Grænsekontrol var reelt nedlagt.

Barakken i flammer.

»...tvært imod Commerciens Natur«!

Studier over et paradoksproblem i den danske enevældes erhvervspolitik

Af Hans Bjørn

I disse år tales der meget om det såkaldte paradoksproblem i den moderne danske økonomi. Paradokset ligger i, at der på en og samme tid er arbejdsløshed og masser af ledige stillinger. Det er dog ikke kun de moderne økonomer, der har måttet slås med paradokser i det økonomiske kredsløb. Går vi nogle få hundrede år tilbage i historien, møder vi den danske enevældes »økonomiske vismænd« ansigt til ansigt med lignende paradokser. Den merkantilistiske statsstyrede erhvervspolitik, der nød fremme i 16- og 1700-årenes Danmark, var fuld af komplicerede og vanskelige styringsproblemer, fremkaldt (akkurat som i dag) af statsmagtens lyst til at blande sig i den frie markedsøkonomi. Merkantilismens styringsproblemer var først og fremmest affødt af kravet om, ved siden af de to gamle erhverv: landbrug og handel, at fremme udviklingen af en selvstændig dansk industrisektor, eller manufaktur, som man kaldte det på den tid. Dette var noget nyt, og det gav problemer i den økonomiske planlægning.

Merkantilismens ledende embedsmænd led af en panisk VARESKRÆK! Importen skulle for alt i verden skæres ned, først og fremmest importen af færdigvarer, for på denne måde at opnå en positiv handelsbalance. Gennem en konsekvent økonomisk politik søgte man at skaffe staten magt og rigdom. Statens interesser blev sat over den enkeltes, og man prøver gennem en vidtrækkende økonomisk tvangslovgivning at påvirke erhvervsstrukturen i detaljer. Det nye orakelmiddel blev anlæggelsen af egne nationale industrier. En ny industrisektor skulle gøre Danmark-Norge selvforsynen-

de med alle de varer, man i dyre domme importerede fra Frankrig, England, Holland og Tyskland. Industripolitikken blev derfor stærkt opprioriteret efter 1660.

Men netop denne stærke læggen vægt på at udbygge et konkurrencedygtigt hjemligt industriapparat gav merkantilismens økonomer svære styringsproblemer. Regeringen var tidligt klar over, at skulle man gøre sig forhåbninger om at kunne opbygge en national industri som en pendant og støtte til handelserhvervet, ville det være bydende nødvendigt at beskytte denne industri mod konkurrence fra de ældre industrinationer i Europa, hvis større ekspertise og bedre markedsorganisation naturligt ville udgøre en konstant trussel mod de dansk-norske industriers overlevelschancer. Derfor blev forsøget på at gøre Danmark-Norge til en industrination naturligt nok kædet sammen med en stærk protektionistisk toldlovgivning. Man måtte helt udelukke, eller til nød pålægge udenlandske varer en stærk forhøjet told ved indførelse i Danmark-Norge. Teknisk set var dette simpelt nok, men i praksis blev det et alvorligt paradoksproblem. Høje todsatser og forbud var jo, som det danske erhvervsministerium udtrykker det i en skrivelse fra 1724, »...tvært imod Commerciens Natur«.

Den danske handelsstand rejste sig naturligt nok i protest mod den protektionistiske toldlovgivning, der indførtes med toldrullerne i 1672, 1683 og 1686. Man kom til sidst op på ca. 150 indførselsforbud og ca. 50 udførselsforbud, foruden skrappe toldforhøjelser på de varegrupper man ikke direkte forbød importen af. Dette var ruinerende for handelserhvervet -

men jo samtidig livsbetingelsen for industrierhvervet! Et virkeligt paradoksproblem! Toldpolitikken blev merkantilismens smertensbarn, ja dette økonomiske systems egentlige achilleshæl! Man kunne ikke fremme det ene erhvervs interesser uden at skade det andet, og da merkantilismens økonomiske »vismand« havde sat sig i hovedet, at opbygningen af en national industri havde førstepladsen i deres økonomiske program, så måtte udførelsen af denne politik komme til at ramme handelshvervet hårdt.

Den danske merkantilismes førende økonomiske »vismand« var greve Otto Thott (1703-85). Da han i slutningen af 1735 blev udpeget til faktisk daglig leder af det store nyoprettede erhvervsministerium, »General Landets Økonomi- og Kommerce-Kollegium«, udarbejdede han en større økonomisk afhandling, hvori han fremlagde sit styringsprogram for det danske erhvervsliv. Heri erkender han paradoksproblemets eksistens, men søger at give en løsning derpå. »Vel synes at intet Forbud burde skee, før vi selv vare gandske i Stand til at skaffe de forbydende Vahre, men jeg skulde snart falde på *den paradoxe Mening*, at man vel kunde og burde strax forbyde adskillige Ting naar det først vare saadanne Vahre som til Nød kunde undværes«. ¹⁾

Thotts »paradoxe Mening« bliver i skriftet fulgt op af en løftet pegefinger til handelens folk. »Endelig indvendes ogsaa, naar alle slags Manufakturer indrettes, hvor vores Kræmmere da skal afblive? Dertil er ej en Gang fornøden at svare, at det almindelige Bedste altid bør gaa for nogle faaes particulære Interesse« ²⁾ Rene ord for pengene, men næppe til megen trøst for kræmmerne. Den hårde merkantilistiske industrivenlige linie følges op i skriftets afsnit om toldpolitikken. »Det 4. Middel til Handelens Opkomst er et vel indrettet Toldvæsen. At ringe Told paa de Vahre som i Landet forbliver, skulle kunde

befordre Negotien, skønnes ikke, thi det er ej den høje Told, som skader vore Kræmmere, men snarere Told Defraudationen (toldsnyderiet), hvorved dend listige sætter sig i stand til at kunde give bedre Køb end den Ærlige«. ³⁾

Otto Thott's hårde merkantilistiske kurs indvarslede en skærpet erhvervspolitisk holdning efter 1735, en periode der ofte benævnes højmerkantilismen. Den varer århundredet ud. Før 1735 havde billedet imidlertid været mere broget. Den stærkt protektionistiske industrivenlige politik fra 1670' og 80'erne fik omkring 1690 en brat ende. De danske købmænd blev så at sige reddet på målstregen da alt tegnede sort i sort for dem. Ikke ved egen kraft blev de reddet, men fordi man i denne tid ikke kan skelne mellem magtpolitik og erhvervspolitik. Den meget stærke interaktion mellem staternes magtpolitiske og kommercielle interesser (af den engelske historiker Charles Wilson så træffende karakteriseret som spillet mellem *Profit & Power*), ⁴⁾ blev af samtiden opfattet som den egentlige baggrund for statens velstand og fortsatte økonomiske ekspansion. Det var gennem udenrigshandelen at den nationale produktion skulle omsættes i værdier, som skulle gøre staten mægtig og rig. Høje toldmure og importforbud var således nærmest at betragte som en krigserklæring til omverdenen.

Da englænderne i 1651 havde udstedt en ny protektionistisk toldlov (den berømte Navigationsakt) kom det straks efter til en alvorlig handelskrig med Holland. Det førte til to handelskrige endnu i dette århundrede, og det var da også hollænderne der, uden naturligvis at tænke over det, kom de danske købmænd til hjælp. I anden halvdel af 1600-årene havde England og Frankrig i stigende grad taget konkurrencen op med den hollandske handelsrepublik. Som en konsekvens heraf så Holland sig i sin afmagt nødsaget til at stramme grebet om de mindre stater. Den hårdt anlagte protektio-

nistiske linie i Danmark-Norges erhvervspolitik var en alvorlig provokation, og en udfordring til vitale hollandske handelsinteresser.

Som en følge heraf måtte regeringen under et enormt hollandsk pres opgive sin industripolitik. Uden en effektiv toldbeskyttelse kunne de danske industrier umuligt trives. I 1691 måtte det særlige Kommercekollegium ophæves. Ved en ny toldrulle samme år ophæves forbudspolitikken, og i 1701 måtte Danmark-Norge indgå en handelstraktat med Holland, der reelt betød kulminationen af hollandsk dominans og kontrol med det danske erhvervsliv. Købmændene kunne trække vejret roligere i København. Holland havde reddet dem!!

Således stod sagerne i 20 år fremover indtil afslutningen af Den store Nordiske krig i 1720. Da krigen var forbi, var Holland ikke længere en europæisk stormagt. Spillet kunne altså i og for sig begynde forfra. Erhvervslivet lå i grus efter den lange krig. Skulle man nu ikke tage den kraftige erhvervspolitik og toldpolitik op igen, som man havde måttet lade falde af udenrigspolitiske grunde i 1690'erne? Som tidligere nævnt tøvede man hermed indtil 1735, altså i femten år! Først i 1735 bliver tråden taget op igen fra 1680'ernes erhvervspolitik. I 1735 skabes et nyt og styrket erhvervsministerium, og hurtigt herefter genetableres en kraftig industripolitik i toldbeskyttelsens skygge.

1720-35 var der til gengæld dødvande i statens erhvervspolitiske bestræbelser, og det er faktisk i denne periode, at man tydeligst kan studere paradoksproblemet lammende virkning i dansk-norsk erhvervspolitik. Man har tydeligvis svært ved at vælge ben i denne periode - skal man lette på tolden og derved gavne handelsomsætningen, eller skal man stramme toldlovgivningen op nu da Holland er reduceret til en magt af anden rang, og derved atter få gang i den ruinerede industrisektor? Kam-

pen mellem et protektionistisk og et mere liberalt syn på toldpolitikken er særlig tydelig netop 1720-35. Fra 1735 vælger man så igen med stor sikkerhed hvilket ben man vil stå på, da man med stor kraft genoptager den told- og industripolitiske linie fra 1680'erne, og genopliver den stærke protektionisme.

I det følgende skal vi se på to forhold, der vedrører Danmark-Norges kommercielle forhold til omverdenen 1720-35, nemlig for det første det problematiske forhold til Nederlandene, og for det andet den specifikke toldpolitiske udvikling der førte til toldruller med en bemærkelsesværdig liberal holdning. Allerstørst må vi dog i al kortshed kaste et blik på det danske erhvervsministerium, Kommercekollegiet, hvorfra initiativerne udsprang og som var datidens økonomiske styringsgruppe.

Kommercekollegiet

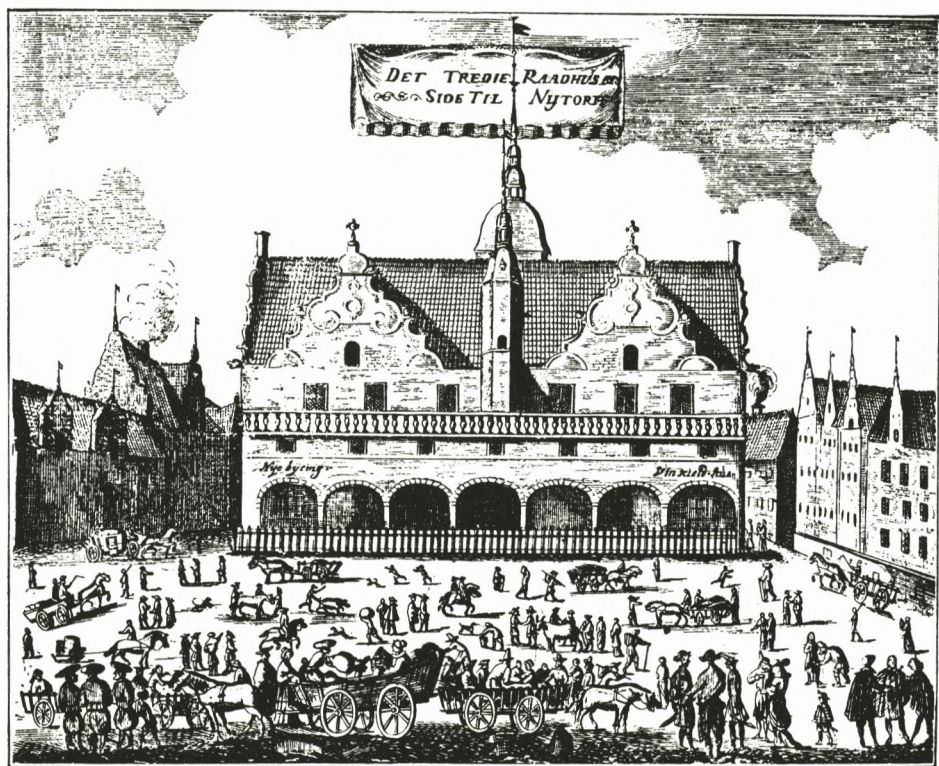
Enevældens første Kommercekollegium 1670-91 blev som tidligere nævnt et offer for den fejlslagne protektionistiske toldpolitik overfor Holland. Kollegiet blev »syndebuk« i »handelskrigen« mellem Holland og Danmark-Norge, og derfor lukket 1691. Ved plakat af 26/1 1704 oprettedes imidlertid et nyt Kommercekollegium, således »at enhver, som er sindet nogen Negoce og Manufacturer i Vore Konge-Riiger og Lande at foretage og noget derom at foredrage, kunde vide til hvem han sig haver at adressere, Raad og Hielp at søge«. Denne klare målsætning uddybedes i et 3-punkts program for kollegiets virke: (1) at fremme og hjælpe handel og industri (2) at være domstol i handelssager og (3) at føre landsdækkende kontrol med import og eksport fra dansk-norske havne.⁵⁾

Foruden den officielle kundgørelse blev der udarbejdet en mere detaljeret instruks til Kollegiets interne orientering. For vores formål kan plukkes følgende artikler ud: Artikel 13 og 14 pålægger Kollegiets medlemmer at gennemlæse kommercetrakta-

ter, konventioner og toldruller og påpege forandringer i disse, ligesom man i samarbejde med Rentekammeret skulle overveje hvordan toldindtægterne »med god føye og paa beqvemme Maader kand formeerres«. Artikel 11 og 12 pålægger medlemmerne at inhente nyttige informationer om fremmede lande ved hjælp af de danske konsuler og agenter, som »kunde være ti-enligt til Commerciens her i landet at benificere«. Kollegiet skulle med andre ord hele tiden være ajour med den økonomiske udvikling i Europa. De tilforordnede skulle holde sig informeret »om Landes og Stæders Tilstand og Commerce, som under-

saatterne her i Rigerne negociere med ... paa det omstændeligen derom kunde referere, hvad ved en eller anden Commerce-Traktat til undersaaternes Gavn og Beste kunde være«. ⁶⁾

At kollegiet virkelig tog sin opgave med at skulle holde sig ajour med de økonomiske bevægelser i Europa alvorlig, vidner en lille kurios oplysning hentet ud af en af Kollegiets protokoller. Efter Københavns brand 1728, hvor Rådhuset, som rummede Kollegiets mødelokaler og arkiv, var brændt, skrev Kollegiet et langt klagebrev til Kongen, hvori man jamrede over de brændte arkivalier, men tilsyneladende

Københavns tredie rådhus set fra Nytorv ca. 1670 - efter Resen. I denne bygning havde Politi- og Kommercekollegiet sit mødelokale, kontorer og arkiv indtil den store brand i 1728, der lagde bygningen i aske. Ulykkeligvis blev en del af kollegiets arkiv ved samme lejlighed flammernes bytte.

endnu mere over at bødekasen på 400 rdl. også var gået til, således at Kollegiet nu ingen rede penge havde til, »at underholde Gazetter, Priis-Couranter og deslige fra fremmede stæder til efterretning om Negotien og Handelen udi fremmede Riiger og Lande«. Den årlige udgift dertil havde været 51 rdl.⁷⁾

Skal man sammenfatte et indtryk af de kommitterede i Kollegiets kvalifikationer 1720'erne igennem, må det blive særdeles positivt. Det var for det meste dygtige og kompetente fagfolk fra magistraten, borgerrepræsentationen, admiralitetsretten, hæren, højesteret og den civile centraladministration, der udnævntes til kommitterede. Ved gennemgangen af protokollerne får man indtrykket af en solid og grundig sagsbehandling, samt et betydeligt kendskab til erhvervs- og toldsagerne hos medlemmerne. Det er dette spændende materiale vi skal øse lidt af i det følgende.

Forholdet til Nederlandene

Som tidligere nævnt måtte den dansk-norske regering på grund af nederlandsk pres ca 1690 opgive sin hidtidige toldpolitiske målsætning, der havde været en nødvendig forudsætning for 1680'ernes kraftige manufakturpolitik. Den nye toldpolitiske linie blev offentliggjort i form af en ny toldrulle af 21. marts 1691. Den vigtigste ændring i forhold til tidligere var opgivelsen af forbudspolitikken. Alle ind- og udførselsforbud var nemlig ophævede og erstattet med todsatser, der gennemgående var meget høje. Mange af de privilegier, som den dansk-norske handel hidtil havde nydt godt af, ophævedes. Defensionsskibenes antal indskrænkedes, de indenlandske skibes monopol på handelen de enkelte landsdele imellem ophævedes, og udlændinge blev med hensyn til ind- og udførsel af varer stillet lige med indlændinge, endog med hensyn til indførslen af visse nærmere bestemte varegrupper på anden hånd.⁸⁾

Det største slag for regeringens manu-

fakturpolitik var så givet den fuldstændige opgivelse af forbudspolitikken, og udlændinges stadfæstede ret til på lige fod med de indenlandske at føre enhver vare ind i Danmark-Norge.

Nederlænderne var dog ikke tilfredse med disse generelle indrømmelser på toldpolitikens område. Den nye toldrulle stillede jo blot alle udlændinge lige og opererede stadig med højere satser for varer ind- og udført på fremmede end på indenlandske skibe. For Generalstaterne var målet at opnå særlige kommercebegunstigelser i stil med Christianopeltraktaten af 1645, et mål der efter drøje forhandlinger opnåedes 10 år efter.

Ved kommercetraktaten af 15. juni 1701 mellem Danmark-Norge og »De Herrer General-Staterne af de forenede Nederlande« vendte man stort set tilbage til Christianopeltraktatens bestemmelser. Ringen var sluttet. De dansk-norske forsøg på ved hjælp af toldpolitikken at ophjælpe manufakturvæsenet var i al fald på papiret slået itu.

Hvad den dansk-norske handel og skibsfart angik, var traktaten til overordentlig stor skade, idet den på alle told- og kommerceområder stillede nederlænderne lige med de dansk-norske handelsfolk - ja endog i visse tilfælde gav dem rettigheder (som f.eks. visitationsfriheden i Øresund), som de indenlandske ikke havde.

Det siger sig selv, at det var Nederlandene, der med en langt større og stærkere handelsflåde fik alle fordele ved et sådant arrangement - selvom bestemmelsen også gjaldt de danskes og norskes handel på Nederlandene. I indledningsformularerne udtrykkes formålet med traktaten uden omsvøb som værende den at »Undersaatterne paa begge Sider, og fornemmelig Indbyggerne i de Nederlandske Provincier med Frugt og Fordeel kunde fortsætte deres Commerce paa de respective Kongeriger Danmark-Norge ... saavel som også igiennem Sundet«!

Hvad angik manufakturerne er det klart, at de nederlandske købmænd gennem traktatens mestbegunstigelsesregler fik en særdeles stærk tilskyndelse til handel netop med Danmark-Norge, med det resultat, at hjemmemarkedet nu lettere kunne oversvømmes med de ofte billigere og kvalitetsmæssigt bedre industrivarer fra England, Frankrig, Holland etc., som man så ivrigt havde søgt at lukke ude før 1688.

Naturligvis var der ifølge 1691-toldrullen stadigvæk en høj importtold på de fleste varer, men forbudene var væk, og dét var det væsentlige for Nederlandene. I art. 21 blev det udtrykkeligt slået fast, at alle forbud »som Hans Kongl. Majest. tilforn haver ladet udgaa paa adskillige Varers, Manufacturers og Kiøbmandsskabers Indførelse« skulle være ophævet. Det blev endog garanteret nederlænderne, at i traktatens 20-årige løbetid måtte ingen ekstra told eller toldforhøjelse pålægges »under hvad Prætext det kunde være«. ⁹⁾

Chancen for at bryde den hollandske lænke kom i 1721, da Kommercestraktaten udløb og skulle genforhandles. Tankevækkende var det, at Hollands magtpolitiske situation havde ændret sig væsentligt. Stærterne var nu på samme niveau. I november 1720 sendte Frederik 4. til Kommercekollegiet en befaling om at indsende forslag til en ny traktat med Nederlandene. Kollegiet svarer først 14 marts året efter fordi »i saa Høy vigtigt et Værck gierne tilforn haver vi villet indhente ald den oplysning fra de andre stæder som mueligen var at bekomme«. Ikke mindst toldmyndighederne i Helsingør havde man taget med på råd.

Kollegiets relation, der i særlig grad vækker interesse på grund af dens relativt brede informationsgrundlag, var en nøje gennemgang artikel for artikel af de artikler i traktaten, der efter et dansk-norsk synspunkt burde ændres ved en evt. forlængelse. Det generelle indtryk af relationen er, at den er præget af stor forsigtighed. Frygten for nederlandske repressalier

har vel stadigvæk været levende i Danmark-Norge. Det gennemgående træk i relationen er ønsket om en fuldstændig ligestilling mellem indenlandske og nederlændere i told- og handelssager - eller som det udtrykkes i relationens slutpassus »i Sær da bliver at i agt tage at een exact og reciproqe lighed for begge staters undersaatter treffes«.

En sådan ligestilling mente man at kunne opnå på to måder. Dels var der på en del områder ønske om, at de dansk-norske fik de samme friheder tilstået, som nederlænderne havde haft siden 1701. Dette gjaldt f.eks. ønsket om at få afskaffet visitationen af indenlandske skibe i Øresund. Og dels rummer relationen mange interessante eksempler på ønsket om at opnå større økonomisk uafhængighed af Nederlandene ved en direkte indskrænkning af deres rettigheder i forhold til 1701-traktatens.

Det var især den centrale art. 16 man havde opmærksomheden henledt på i denne forbindelse. Kollegiet skriver selv til kongen, at den »har givet os anledning til fleere og magtpaalliggende forestillelser end nogen af de andre Articler i heele Tractaten«.

Ifølge art. 16 havde Nederlandene været fritaget for den 4-dobbelte told på varer indført på »anden hånd«, hvis det blot skete på egne skibe. Kollegiet så klart, at netop dette privilegium var livsvigtigt for Nederlandene, idet »faa eller ingen vahre hos dem selv falder, eller af dennem Directe fra de Stæder, hvor de dennem henter hidbringes«.

Alligevel ønskede man, ikke mindst på de adspurgte undersætters indtrængende anmodninger, at dette privilegium skulle ophøre. Et sådant skridt kunne kun være et gode for de indenlandske manufakturer, der må formodes at have været meget generet af det nederlandske privilegium, under hvis beskyttelse nederlænderne blot ved erlæggelse af ordinær told, kunne indføre engelske, franske og hamburgske tek-

stiler, og andre manufakturvarer iøvrigt. Som begrundelse for ophævelsen siges det da også direkte i relationen, at den ringe told, der hidtil var blevet pålagt nederlændernes varer »har givet dem billighed til saa stoer een forraad der af her i Riget at indføre«.

Det siger sig selv, at fremgangsmåden med direkte at nedskære tidligere begunstigelser var den, der rummede den største fare for konfrontation med Nederlandene. Relationen bærer tydeligt vidnesbyrd om, at man har forsøgt at tage højde herfor. Det er ganske pudsigt at konstatere, at man gennem sindrigt udtænkte planer og paragraffer søgte at camouflere disse indskrænkninger i et åbenbart forsøg på at få Nederlandene til at sluge kamelen.¹⁰⁾

Betænkningen er et klart forsøg på en styrkelse af Danmark-Norges handel og skibsfart, der igen skulle kunne »holde Marcked« med nederlænderne. Det er endvidere klart, at man generelt ønskede at styrke landets økonomiske uafhængighed overfor udlandet, men at dette skulle ske i et moderat tempo. Ville man satse på nye manufakturpolitiske fremstød, måtte man nødvendigvis beherske handels- og toldpolitikken, og være »herre i eget hus«. En begyndelse synes gjort med kollegiets relation af 1721.

Det er ikke her stedet at komme ind på en nærmere beskrivelse af forløbet af genforhandlingerne, der åbnedes i slutningen af 1721. Blot kan det nævnes, at de forløb overmåde trægt, og ofte brød sammen undervejs. Øjensynlig har Frederik IV tabt tålmodigheden, for i 1730 blev det ved et reskript påbudt, at nederlandske skibe fra nu af skulle behandles som fremmede.¹¹⁾ En ny kommercetraktat kom det imidlertid aldrig til. Ved et reskript af januar 1732 påbød kongen, efter at et gammelt gælds-spørgsmål var løst ved traktat i september 1731, at nederlænderne atter, indtil en ny kommercetraktat kunne sluttet, måtte nyde de friheder, som de havde haft ifølge den gamle traktat.¹²⁾

Dette midlertidigt gældende reskript blev aldrig ophævet, hvilket i virkeligheden betyder, at 1701-kommercetraktaten ikke blot var grundlaget for de dansk-nederlandske relationer i perioden 1701-1734, men også var grundlaget i den efterfølgende stærkt merkantilistisk inspirerede periode - ja faktisk har været grundlaget helt op til vore dage.¹³⁾

Toldrullen der blev syltet

I 1720'erne var grundlaget for toldoprævnin-gen stadig toldrullen af 1691 og kom-mercetraktaten af 1701. Dette var dog langtfra ensbetydende med, at der ingen ændringer skete. I flere tilfælde ændredes toldsætterne, enten det var af manufaktur-politiske eller af rent fiskale årsager.

Adskillige manufakturer fik tilstået told-nedsættelser på indførte råvarer og på ud-førte færdigvarer, nogle fik beskyttelse i form af forhøjede toldsætser, og et fåtal af manufakturernes opnåede endog at blive privilegerede med et importforbud mod konkurrerende udenlandske produkter, endskønt det sidste var i klar modstrid med 1701-traktatens ordlyd. Der skete dog ikke herved nogen ændring i den toldpolitiske målsætning, som den var udtrykt i toldrul-len af 1691. Man kan højst tale om en ju-stering, som det hedder i tidens sprog, »ef-ter Tidernes Beskaffenhed«.

Vi vil ikke her beskæftige os med de toldbegunstigelser af mindre omfang, der var et led i ethvert rimeligt privilegium i samtiden. Det er derimod udviklingen indenfor den nationale toldlovgivning, og de dermed forbundne mere generelle proble-mer, der skal søges klarlagt i det følgende.

Straks efter Store nordiske Krigs afslut-nin g var der stærke ønsker fremme hos de handlende om en nedsættelse af tolden. I november 1721 klagede isenkræmmerla-vets oldermand til kongen over den høje told på isenkram,¹⁴⁾ og i februar 1722 var det oldermanden i Silke-, Ulden og Lær-redskræmmerlavets tur til at anmode kon-

gen om nedsættelse i tolden. Lavet ønskede endvidere, at tolden for fremtiden skulle udregnes som en procentdel af varenes værdi.¹⁵⁾ Endog de norske købstæder ses at have andraget om moderation i tolden, kraftigt støttet af statholder Wibe.¹⁶⁾

Kongen reagerede bemærkelsesværdigt hurtigt i denne sag, idet han allerede i slutningen af 1721 udbad sig oplysninger af Rentekammeret om, hvilke varer der burde sættes lavere told på. Rentekammeret lod i december samme år sagen overgå til Kommercekollegiet, der imidlertid meget forbeholdent svarede kammeret, at man absolut ikke »kand foretage sig saa considerabelt et værk, med mindre hans kongl. Mayt. der om ved kongl. ordre dennem det wil befale«. ¹⁷⁾

Denne ordre faldt prompte i april 1722, hvor kollegiet befales at »igennemgaae Told Rullen, og udfinde en billig Moderation paa de Wahre, som dem til hs. kongl. Mayts. sande Interesses og Negotiens befording mest kunde behøfve«. Kollegiet skulle rådføre sig med 3-4 af byens bedste købmænd (det blev Winger, Kløcker og Soelberg), samt 2 norske købmænd, der specielt skulle varetage Norges interesser. ¹⁸⁾

Med denne kongelige befaling som udgangspunkt gik Kommercekollegiet i gang med opgaven, der skulle blive den største enkeltsag, det overhovedet kom til at beskæftige sig med i sin godt 20-årige levetid. I en lang række møder, som lagde beslag på kollegiets hele arbejdssevne i 4 måneder, gennemgik man 1691-rullen bogstav for bogstav for at udfinde de varer, der skulle modereres i tolden; man gennemgik specielle norske ønsker; problemerne omkring oplagsretten for de 4 species, samt mange andre problemer, og kom endelig 17. august frem til at kunne oversende kongen sit endelige »Project til een Nye Told Rulle«. ¹⁹⁾

Dette projekt byggede i høj grad på de rådspurgte købmænds synspunkter, som

primært udtryktes i en memorial af 19. maj 1722. Det er klart, at købmændene især havde opmærksomheden henledt på handels tarv. Det er derfor ikke uden en vis forbavelse, man ser, at købmændene i en slutreplik beder om, »at der maatte observeres ved forestaaende specificerede Toldrulle icke udj mindste att præjudicere de i Stand værende Manufacturer udj deres erhvervede Kongl. allernaadigst Privilegier, saa viit de strækker sig, og saa lenge de ere udj forsvarlig stand, at kand forsiune landene ... med gode og forsvarlige Vahre.« ²⁰⁾

Forbavsende idet man normalt tillægger handel og manufaktur aldeles modsatrettede toldpolitiske mål. Købmændenes ønske om at lade alle manufakturprivilegier uforkrænkede, støttedes af kollegiet, der lod det indgå i det endelige projekt, som oversendtes kongen 17. august 1722. ²¹⁾

Vi skal ikke her komme nærmere ind på indholdet af projektet, men blot konstatere to generelle faktorer: at der var tale om en reduktion i tolden for mange varer i forhold til 1691-rullen, samt at man i vid udstrækning var gået over til en procentvis fortoldning efter varens værdi, i stedet for som før efter mål og vægt. ²²⁾

Kollegiet havde nu tilendebragt sin del af arbejdet. Det blev Rentekammeret og Konseillet der i forening skulle udarbejde den egentlige toldrulle, hvilket også skete med stor ihærdighed fra begge i tiden 1722-24. Imidlertid kom der intet resultat ud af det store arbejde, idet den færdige toldrulle mærkeligt nok aldrig blev offentliggjort. Det er overordentlig sandsynligt at en væsentlig årsag, som Holm betoner det, var Frederik IV's frygt for nedgang i toldindtægterne. Denne frygt søger man stedse at eliminere i de samtidige memorier til kongen ved at forsikre, at de pågældende projekter ville sikre »Told Intraders Sicherheit og Formeering«, men kongen har alligevel ikke været til sinds at eksperimentere med en af sine sikre indtægtskilder. ²³⁾

I 1720'erne førtes en meget stram finans-

politik til stor skade for erhvervslivet. Toldrullesagens forlis synes således blot at være endnu et eksempel på, at man i denne periode satte de fiskale hensyn over de erhvervspolitiske.

Man må imidlertid ikke overse den tankevækkende mulighed, at de mislykkede forhandlinger med Nederlandene, der netop 1723-24 nåede et kritisk højdepunkt, kan have været endnu et argument for at tilbageholde en toldrulle, der jo i høj grad også ville komme dem tilgode. Hvis man havde iværksat den nye toldrulle midt i forhandlingssammenbruddet, ville det i realiteten have været at forære Nederlandene væsentlige fordele så at sige på et sølvfad, uden modydelser af nogen art. Den danske forhandlingsstilling ville ved et sådant skridt være blevet alvorligt svækket.

Der er iøvrigt intet til hinder for den antagelse, at man blot ønskede at udsætte offentliggørelsen af rullen til et mere gunstigt tidspunkt. Dette tidspunkt kom vel ikke før striden med Nederlandene var tilendebragt i 1731-32, hvorefter man fik en ny toldlov, der i mangt og meget mindede om den af 1722-24! Hvorfor skulle man ellers først standse projektet i 1724, da det lå færdigt, i stedet for under udarbejdelsen? Det er ikke givet, at kongen med sit beskedne initiativ i 1721 havde tænkt sig, at det skulle resultere i udarbejdelsen af en hel ny toldrulle med generelle toldmoderationer, men det lyder usandsynligt, at Frederik IV, med sin kendte lyst til at blande sig i alt, hvad der foregik i administrationen, ikke har kendt toldrulleprojektet og forstået dets konsekvenser for statsøkonomien allerede under forberedelsen.

Hvorom alting er, den manglende interesse for at sætte en ny moderat toldrulle i kraft var i virkeligheden overordentlig symptomatisk for perioden, og stemmer i det hele taget udmærket overens med det indtryk, man på anden måde får af, at regeringens toldpolitiske bestræbelser i

1720'erne prægedes af en besynderlig dobbeltsidighed og en mærkbar mangel på konsekvens.

I årtiets begyndelse var der, som vi tydeligt kunne se det i de allerede omtalte traktat- og toldrulleprojekter, i regeringskredse en klar forståelse for ønsket om en mere liberal toldpolitik - dels for at lette vilkårene for den betrængte handel, og dels for at komme den meget omfattende smugling, der også var til overordentlig stor gene for de indenlandske manufakturers afsætning, til livs. Det bærende princip i den liberale tankegang var, som det særlig klart fremgår af præamblen til kommercekollegiets memorial af 17. august 1722, at en lav told ikke ville bringe færre, men tværtimod snarere flere penge i statskassen, eftersom udenrigsomsætningen måtte formodes at ville stige og smugleriet standse. Dette kunne i praksis, eftersom Danmark i katastrofal grad manglede udførselsartikler, nødvendigvis kun betyde, at vareindførslen ville blive væsentlig øget, eller som kollegiet selv udtrykker det, »jo mindre vahrer med told er betyngtet, jo Større mængde skulle der af ventes at skulle blive forskrevne«. ²⁴⁾

Det er klart, at en sådan udvikling ville være til overordentlig stor skade for de danske manufakturer, der for at rejse sig efter Store nordiske Krig behøvede den stik modsatte medicin - nemlig at regeringen, som den havde gjort det i 1680'erne, brugte sin magt over toldapparatet til at beskytte den hjemlige produktion mod den udenlandske konkurrence, enten med direkte forbud eller i det mindste med høje toldskranker udadtil. Den liberale toldpolitik var således ensidigt til fordel for handelen, og til stor ulempe for manufakturerne, der skulle klare sig under hård udenlandsk konkurrence.

Der er ingen som helst tvivl om, at man i regeringskredse prioriterede hensynet til handelens opkomst højere end noget som helst andet i årene efter 1720. Det er derfor

så meget mere besynderligt, at den liberale toldpolitik, og dermed håbet om en hurtig genopblomstring af handelen, på trods af den megen opbakning blev opgivet. Det var i virkeligheden særdeles paradoksalt, at på trods af mange gode intentioner, kunne der af fiskale grunde ikke føres en aktiv handelspolitik i 1720'erne.

Men dette kom naturligvis ganske ufri-villigt manufakturernes til gode. Om staten opererede med høje toldsatser af fiskale årsager eller som led i et manufakturpolitisk fremstød, kunne i og for sig komme ud på ét, idet virkningen var den samme.

Kursen skærpes påny

Var regeringens erhvervsbestræbelser i første halvdel af 1720'erne præget af ganske markante liberale tendenser, synes årene op imod 1730 atter at markere en stigende protektionisme. Først og fremmest kan der direkte for typiske manufakturvarer konstateres en ikke ringe stigning i importtoldsatserne op imod 1730, set på baggrund af 1691-satserne. Dette fremgår tydeligt af tabel 1 (se denne). Denne ret markante stigning i importtolden for disse og flere andre manufakturprodukter, passer godt sammen med et mærkbart opsving i oprettelsen af privilegerede manukturer, netop omkring dette tidspunkt.

Det er i denne sammenhæng, at den voksende toldprotektionisme i 2. halvdel af 1720'erne har sin naturlige forklaring, idet stigningerne næsten udelukkende falder på varegrupper, som der på dette tidspunkt var en privilegeret indenlandsk produktion i gang af i Danmark-Norge - Fr. Holmsteds succesrige kattuntrykkeri, Drewsens lige så succesrige papirmølle, Hoogkerchs og andres sæbesyderier og oliemøller, Niemans kønørgfabrik, Wittrogs, brd. Holmsteds og Boyes uldmanukturer etc.

Det var almindeligt i et privilegium at love beskyttende toldforhøjelser eller forbud, når det pågældende manufaktur i et årstid havde bevist sin levedygtighed. De

stigende importtoldsatser er altså i vid udstrækning et bevis for, at de bedste manufakturer nu havde opnået den lovede beskyttelse. Man kan således konstatere, at de privilegerede manufakturer i de sidste år af 20'erne opnåede en ikke ringe fordel i deres afsætningsbetingelser.

Tendensen til en stigende protektionisme i sidste halvdel af 1720'erne kan også læses ud af et stigende, men dog vedvarende beskedent, antal indførselsforbud. 1720-27 kan der kun konstateres ét eneste importforbud for manufakturvarer, nemlig det som porcelænsfabrikken opnåede 1722 på fremmed porcelæn,²⁵⁾ mens der fra og med 1727 og perioden ud udstedtes importforbud for større eller mindre dele af rigerne mod svovl, stentøj, kradser & skrubber til klædefabrikationen samt høleer & skæreknive (alle 1727) - dvelker (groft blankt lærredsstof), blanke, glinsende og farvede kattuns og lybsk lærred (1728) - jern og gemmen tobak (1730) samt raspet farvetræ (1734).²⁶⁾

Antallet af forbud er således ikke stort, men det er alligevel værd at mærke sig, at de så godt som alle forekommer efter at handelen på Hamburg er blevet forbudt i slutningen af 1726. Før den tid har vi en lang række afslag på slige bevillinger - f.eks. fik W. Smit i 1726 et 20-årigt privilegium på en limfabrik i København, men købmændene måtte skam fortsat købe deres lim i udlandet »om de derved skulle finde sig bedre end at købe limen hos hannem«. ²⁷⁾

Ligeledes søgte grev Laurvigen i 1724 kongen om tilladelse til at oprette et jernblikmanufaktur i Norge med tilhørende indførselsforbud mod fremmed jern, men Kommercekollegiet rådede kongen: »At ganske forbyde Indførslen kand icke lade sig gjøre. Thi sligt er tvert imod Commerciens natur, som bør være frie. Derfor er det bedre at Tolden paa det fremmede forhøyes til 3 eller fiire dobbelt«. ²⁸⁾

Selv efter 1727 var der således kun tale

om at give få ganske særligt udvalgte manufakturer totalbeskyttelse mod udenlandsk konkurrence. Under alle omstændigheder synes supplikantens position og betydning at have været afgørende. Dette illustreres tydeligt af tobakssagen fra 1729-30, hvor først Køge og Næstved i 1729 bad om forbud mod indførsel af gemen tobak, men fik et stærkt afvisende svar fra regeringen. Da de reformerte i Fredericia imidlertid året efter bad om det samme, var regeringen særdeles velvillig, og forbudet blev tilstået. De reformerte i Fredericia havde tilsyneladende en langt stærkere position end et par tilfældige provinsbyer.

Forbud uddeltes ikke i flæng, men som listen over forbudte importvarer afslører, kun til de mest betydende manufakturer, som regeringen havde en ganske særlig interesse i at udvikle - porcelænsfabrikken, kræmmernes lærredsmanufaktur, Palle Møllers jydsk jernværker, Næders uldkradsemanufaktur, samt ikke mindst udviklingen og forædlingen af de norske og islandske naturrigdomme.

Forbudene mod at importere fremmed jern og svovl afslører en forøget interesse hos regeringen for en mere intensiv udnyttelse af rigernes naturlige råstofressourcer som grundlag for en udvidelse af den hjemlige manufakturproduktion. Dette kommer meget klart frem i sagen omkring indførselsforbudet på jern, hvor Kommercekollegiet i overstrømmende begejstrede vendinger i en tydelig merkantilistisk ånd priste udvindingen af råstoffer i Norge som det egentlige fundament for Danmark-Norges velstand, og derfor fandt det ganske fornødent, at de norske jernværksparticipanter: »ved Hs Mayts. Høye hielp bliver greben under armene for at de ikke skal blive Ruinerede, hvorfor vj finder det heel gaunflig og fornøden, at ald fremmed saa vel støbt som stang Jerns Indførsel i Hs Mayts. Riiger forbydes under Nafn af forbud paa ald fremmed Jerns Indførsel, for ikke at give Jalousie«²⁹⁾

Jernværkssagen er i virkeligheden et udmærket eksempel på den intensivering, der skete af regeringens erhvervspolitik i slutningen af 1720'erne. I 1724 ville man nok beskytte den norske jernværksindustri med høje toldsatser, men på ingen måde forbyde indførslen af fremmed jern, hvilket jo var helt i stil med den relativt liberale toldpolitik, man søgte at gennemføre i de første år af 1720'erne - mens der i 1730 ligger en klar merkantilistisk tanke bag beskyttelsen af vitale erhvervsinteresser med direkte forbud. Der er således en ganske slående forskel mellem Kommercekollegiets indstilling til de norske jernværker i 1724 og i 1730.

En liberal toldlov 1732

Med regeringsskiftet i oktober 1730 blev der tilsyneladende politisk mulighed for at gennemføre den liberalisering af toldlovgivningen, som man havde måttet opgive i midten af 1720'erne. Dels blev kommerceforhandlingerne med Nederlandene afsluttet i september 1731, og dels synes den unge Christian VI og hans nye regering, at have haft en langt større interesse i ved direkte statsindgreb at hjælpe erhvervslivet, især handelen, på fode igen.

Allerede som kronprins havde den nye konge vist stor interesse for en genoplivning af den oversøiske handel, og i de første år af 1730'erne blev dette fulgt op af en fuldstændig reorganisering af denne handel med oprettelsen af nye stærkt privilegerede ost- og vestindiske kompagnier.³⁰⁾

Den store interesse for handelserhvervet fandt sit tydeligste udtryk i den nye toldrulle af 29. februar 1732. Udarbejdelsen af den nye toldrulle blev påbegyndt umiddelbart efter tronskiftet, og var tilendebragt i slutningen af 1731. I spidsen for arbejdet stod den nyudnævnte direktør for finanserne, Chr. Ludvig Plessen, der var en ivrig tilhænger af en almindelig og generel nedsættelse af tolden. Plessen, der ligesom sin

Alman

Forordning Og Told = Rulle,

Hvorefter
Tolden af ind- og udførende Vahre,
samt Last- og Havne- Pengene af Skibene,
saaog Træ- Last og Tiære- Tienden, saavelsom
Accisen i Riibstæderne, herefter i Danmark
og Norge skal oppebæres.

—————
KJØBENHAVN,
Trykt udi Hans Kongl. Majestæts og Universitets Bogtrykkerie,
af Johan Jørgen Hopffner.

broder, Carl Adolf Plessen, havde omfattende interesser i bl.a. handelskompagnierne, var af den overbevisning, at toldnedsættelser ville føre til større vareomsætning og dermed ikke blot være til stor fordel for handelen, men også på længere sigt medføre en reel stigning i statens indtægter.³¹⁾

I forordningen til den nye toldrulle gjorde lovgiverne opmærksom på, at hensigten med den nye toldlov var i almindelighed at formidle og nedsætte tolden »i Besynderlighed, for at fremme Commerciens fri og u-behindrede Løb, og paa det Negotien ... desto bedre maatte tiltage, og bestandig florere«. ³²⁾

I forhold til 1691 toldrullen var en lang række importtoldsatser da også blevet modereret ganske mærkbart i den nye toldrulle af 1732. Størsteparten af de mange varegrupper var inddelt i 3 klasser. »Alle grove og nødvendige Varer og alle de som letteligen kunne insniges« blev sat til kun 6 % af værdien. De nødvendige varer som »dog tildels her i Landet kan forarbejdes, ihvorvel ikke af den Gødhed, som paa andre Steder, eller i den Mængde, at det hele Rige dermed kan have nok« blev sat til 8 %, mens de varer, der tjente til »Vellyst og Overdaadighed«, og ikke var lette at indsmugle, skulle sættes til mellem 12-16 %. Ubenævnte varer blev sat til 6 % i modsætning til 1691 toldrullens 8 %.

Derimod havde landbrugsvarerne lige så høje beskyttelsessatser som tidligere, ligesom vin og brændevin også fortsat var tyngede af høje importtoldsatser. Udførselstolden på så godt som alle varer blev nedsat til fællessatsen 1 % af værdien, eller faldt ganske bort.

I årevis havde købmandsstanden kæmpet for en moderation af tolden. Det kan derfor ikke undre, at de handlendes reaktioner på den nye toldrulle var særdeles positive. Silke-, Ulden- og Lærredskræmmerlavet lod endog udfærdige en takkeskrivelse til kongen, hvori han pristest for ved den

nye toldrulle at have »soulagerede og hjulpet« dem i deres næring.³³⁾ Takkeskrivelser fra kræmmere, der roser den statslige erhvervspolitik, er faktisk sjældne på denne tid.

Men hvorledes forholdt den nye toldrulle sig til manufakturterne? Det mest præcise udtryk herfor får man i den interne forestilling af 15. december 1731, der ledsagede forordningen om den nye toldrulle. I denne forestilling gjorde den nye regering så at sige for første gang officielt rede for sin manufakturpolitiske målsætning. Hovedlinjerne i den nye manufakturpolitik, som den kom til udtryk gennem toldrullen af 1732, skulle være, »at der ikke skete nogen Forandring ... for Varer, som enten ere ganske forbudne eller besværede med høi Told, til Befordring for de her i Landet anlagte og endnu tilværende Fabrikker«. Derimod ville tolden på de varer, som hidtil havde været beskyttet med høje toldsatser, men hvor hjemlige produktioner »enten aldrig ere komne istand eller nu igjen aldeles ophøre«, blive nedsat på lige fod med andre varer.³⁴⁾

Regeringens manufakturpolitiske program var således klar. På trods af en særdeles handelsvenlig indstilling ønskede man dog langt fra at opgive princippet med gennem toldpolitikken at beskytte de nationale manufakturer mod udlandets konkurrence, såvel med direkte forbud som ved høje toldpålæg. På den anden side røber forestillingen dog også klart, at regeringen ikke havde i sinde at kaste sig ud i manufakturpolitiske eksperimenter af nogen art. Det nye manufakturpolitiske program var defensivt og bevarende, og der spores absolut ingen tilskyndelse eller opfordring til oprettelsen af nye manufakturer. Tværtimod fjernede man ved den nye toldrulle beskyttelsen fra de varegrupper hvor en national produktion enten var ophørt igen, eller aldrig kommet i gang. Det gjaldt f.eks. for lak, forskellige silkestoffer, snustobak m.m.

Det var således den nye regerings intention at bygge sin manufakturpolitik op på allerede etablerede manufakturer, der havde bevist deres driftighed allerede under Frederik IV. Disse »arvede« og veletablerede manufakturer skulle fortsat nyde statsmagtens beskyttelse.

Det er en ganske udbredt opfattelse, f.eks. hos Nathanson og Albert Olsen, at toldrullen af 1732 ikke indeholdt nogen forbud mod fremmede varers indførsel.³⁵⁾ Dette er imidlertid fejlagtigt. Som forestillingen af 15. december kundgjorde det, skete der ingen forandringer på dette område, og den nye toldrulle indeholdt nøjagtig de samme indførselsforbud til beskyttelse af den indenlandske produktion, som vi allerede ovenfor har kunnet konstatere for 1720'erne - hvilket altså vil sige, at forbudene mod indførsel af svovl, stentøj, forskellige slags lærreds- og bomuldsstoffer, jern, tobak m.m. automatisk overførtes til 1732 toldrullen. På dette enkle punkt var den nye toldrulle altså faktisk mere restriktiv end forgængeren af 1691, der opmindeligt ikke rummede nogen forbud.

På samme måde ønskede lovgiverne, som vi ovenfor har set det, fortsat ved den nye toldrulle at beskytte driftige manufakturer med høje toldsætter. En stor del af de toldforhøjelser, som vi tidligere har kunnet konstatere i slutningen af Frederik IV's regeringstid overførtes uændret til 1732 toldrullen. Således nød de privilegerede manufakturer, der fremstillede trykte katuner, skrivepapir, grøn sæbe, lin- og rapsolie, kønrøg, grovere uld- og lærredsstoffer, finere tobakssorter og sukker m.m., fortsat stor toldbeskyttelse.³⁶⁾ For de to sidste varegrupper var beskyttelsen så høj som henholdsvis ca. 66 % og 31 % af værdien, mens indførselstolden for de tilsvarende råvarer var lav.

1732 toldrullen kan altså i det store og hele opfattes som en officiel justering af de ændringer, der skete til fordel for manufakturerne i slutningen af Frederik IV's

regeringstid. Hvad angik den brogede mangfoldighed af uld- og lærredsprodukter, var det et gennemgående træk, at indførselstolden på de finere sorter var noget lavere end på de grove sorter. For klæde og andre uldvarer og for finere lærredsstoffer udgjorde tolden mellem 6 og 12 % af værdien, mens grove lærredsvarer takseredes til mellem 20 og 33 1/3 %, og det særdeles udbredte grove uldstof, vadmél, endog til ca. 50 % af værdien.³⁷⁾

Bro Jørgensen finder det »særligt paa-faldende«, at toldsætterne for de grove uld- og lærredsartikler var meget højere end tolden på de fine, og forklarer det ud fra hensynet til den betydelige indenlandske husflidsproduktion, der efter hans mening stod mere i centrum for regeringens manufakturpolitik i disse første år af 1730'erne, end de egentlige manufakturer og fabrikker gjorde det.³⁸⁾

Der er imidlertid for mig at se intet i forbindelse med den nye toldrulle eller den øvrige erhvervslovgivning 1730-34, der tyder på, at Christian VI's første regering skulle have tillagt husflidsproduktionen større interesse end de foregående regeringer havde gjort. Som det tydeligt fremgår ved en sammenligning mellem 1691 og 1732 toldrullerne (tabel 1), var der intet usædvanligt ved 1732 rullens meget kraftige beskyttelse af vadmél og grovere lærredsartikler - ja, faktisk var der direkte tale om en nedsættelse af tolden for disse tekstiler i forhold til 1691.

Den stærke beskyttelse af de mest almindelige tekstiler var således en traditionel foranstaltning, der så at sige blot fik en ansigtsløftning i 1732. Det er ganske selvfølgelig, at denne traditionelle beskyttelsespolitik var til stor fordel for husflidsproduktionen, der fortrinsvis bestod af grove kvaliteter, men det er i høj grad en forenkling af kendsgerningerne, når Bro Jørgensen hævder, at dette skulle være et bevis for, at regeringen først og fremmest satte ind på at beskytte og værne om »husfliden

og den mest udbredte del af haandværket« på bekostning af den egentlige industri.

Vel havde regeringen, som det også fremgår af decemberforestillingen, i høj grad opmærksomheden henledt på den husflidsprægede produktion, der som allerede tidligere påpeget, netop i denne tid på flere områder viste tegn på en begyndende industrialisering, men det må på den anden side ikke glemmes, at de danske tekstilmanufakturer i høj grad var baseret på produktionen af uld- og lærredsstoffer i de grovere kvaliteter.

Dette gjaldt især de kongelige uldmanufakturer (Børne- og Guldhuset), der på grund af den elendige arbejdskraft kun kunne fremstille uldstof af tarvelig kvalitet, fortrinsvis vadmél, men også de private uldmanufakturer baserede i vid udstrækning deres produktion på de grove kvaliteter som rask, multum, sarge, bay, sardug, vadmél m.fl., ligesom en væsentlig del af lærredsmanufakturernes produktion bestod af de mindre fine lærreder som f.eks. dvelker.

Disse forhold var betinget dels af afsætningsmarkedet, dels af arbejdskraftens kvalitet, og til syvende og sidst af investeringernes størrelse, men de forklarer nægtelig, hvorfor Bro Jørgensen ikke behøver at være så forundret over den nye toldrulles stærke beskyttelse af de grovere tekstiler. Danmark har i 1732 rimeligvis været så godt som selvforsynende med vadmél- og grove lærredsprodukter, mens de finere uld- og lærredsstoffer naturligt er faldet ind under den kategori af varer, som »til dels her i Landet kan forarbejdes, ihvorvel ikke af den Godhed, som paa andre Steder, eller i den Mængde, at det hele Rige dermed have nok«, og som i den nye toldrulle sættes til den lave indførselstold på 8 %.³⁹⁾

Det er klart, at 1732 toldrullen var et brud med tidligere tiders protektionisme ved at lægge hovedvægten på handelens udvikling. I en næsten hundredårig periode havde man i Danmark-Norge kun kendt til

mere eller mindre protektionistiske toldruller udstedt i en klar merkantilistisk ånd, hvorimod den nye toldrulle var tydelig præget af en mere liberal holdning til erhvervslivets udvikling. Det er endvidere klart, at en moderat toldlovgivning automatisk ville forhindre en virkelig ekspansiv national manufakturproduktion.

Men det er i nogen grad en misforståelse, når historikere i tidens løb har villet se toldrullen af 1732 som et bevis på, at Christian VI's første regering 1730-34 udelukkende havde handelspolitiske interesser, og aldeles ikke interesserede sig for industrielle produktionsformer, ja man har endog opfattet denne regering som værende direkte manufaktur fjendtlig.

Denne misforståelse skyldes formodentlig, at de historikere, der primært har beskæftiget sig med denne periodes økonomiske historie - Nathanson, Fr. Thaarup, Holm, Falbe-Hansen, Scharling m.fl. - alle skrev deres afhandlinger i forrige århundrede, og derfor i udpræget grad vurderede deres kildemateriale ud fra klare liberalistiske grundsynspunkter. Disse liberaløkonomiske historikere lod sig blænde af 1732 toldrullens liberale tendens til udelukkende at vurdere denne i et handelspolitisk perspektiv. Med denne toldrulle har de så at sige omsider kunnet skimte et første lysglimt i det ellers totale protektionistiske mørke, der efter de liberales opfattelse prægede det 17. og 18. årh's økonomiske politik.

De liberale historikeres opfattelse af 1732 toldrullens centrale placering i dansk økonomisk historie som det første, ganske vist meget korte skridt i den rigtige retning, udtrykkes meget rammende at Nathanson, når han som afslutning på gennemgangen af den nye toldrulle tilsyneladende ærgerligt udbryder, »Det var Skade, at mange af bestemmelserne i denne Toldrulle bleve senere forandrede, alt eftersom et eller andet indenlandsk Fabricat blev begunstiget«. ⁴⁰⁾ Den nye toldrulle satte uden diskussion

Indførselstolden for centrale manufakturvarer 1691-1732

(alle satser er i specie).

Varen	mål- vægt	1691		1722		1730		1732
		indl.	udnl.	indl.	udnl.	indl.	udnl.	indl.
		skibe	skibe	skibe	skibe	skibe	skibe	skibe
Uldklæde indtil 9 mk	1 al	16	16	—	—	—	—	8
Uldklæde fra 9 mk.	1 al	16	16	—	—	—	—	16
Multum	1 al	—	—	—	—	—	—	2
Vadmel (1 stk af 25 al)		1,48	1,64	—	—	—	—	1,48
Bay (1 stk indtil 80 al)		1,12	1,48	—	—	—	—	6 %
Plydslinned	1 al	4	6	10 %	12 %	—	—	4
Lim	100 pd	80	1,0	—	—	—	—	48
Lak	1 pd	4	5	3	4	16	16	4
Snustobak	1 pd	8	10	—	—	24	32	8
Grøn sæbe	1 fj	1,32	1,64	—	—	3,0	3,0	3,0
Kønrøg	1 fad	10	12	6 %	8 %	30	36	30
Skrivepapir	1 ris	10	12	2	3	20	20	20
Lin- og rapolie	1 ahm	2,0	2,16	1,16	1,32	4,0	4,0	4,0
Trykte kattuner	1 al	4	6	6 %	8 %	20	22	20
Sorte silkestoffer	1 al	24	32	—	—	48	48	15
Bundtfarvet silke	1 al	24	32	—	—	—	—	12
Vest-ostindisk silke	1 pd	2	3	fri	fri	32	32	2
Vest-ostindisk silke, spunden	1 pd	15	18	fri	fri	32	32	15
Fløjl af silke	1 al	32	48	10 %	12 %	48	48	16
Uldgarn	1 pd	1,10	1,16	fri	fri	2,0	2,32	fri
Råsilke (alle farver)	1 pd	2	3	fri	fri	fri	fri	15
Spunden silke (alle farver)	1 pd	15	18	—	—	—	—	2
Groft gement lærred	1 al	3	4	—	—	—	—	1
Hollandsk lærred	25 al	1,24	1,32	—	—	—	—	1,0
Spunden tobak	1 pd	8	10	—	—	—	—	4

Kilder: Toldrullerne af 21/3 1691 og 29/2 1732 (Det kgl. Biblioteks Småtryksafdeling). »Forordning og Told-Rulle af 21 martii 1691 tillige med Forklaring af 13/1 over de Varer, hvorpaa dend udi Told-Ordonancen af 21/3 1691 anførte Taxt ved senere ergangne Forordninger og Resolutioner er forandret, Kbh. 1730«. (Det kgl. Biblioteks Småtryksafdeling). Forslag og udkast til ny frd. og toldrulle 1722-24 (Rentekammeret nr. 2215.316).

Forklaring: Hele tal angiver beløbet i skilling, decimaltal rigsdaler. Eksempel: lim (1691) 80 sk/1,0 rdl (1732) 48 sk.

Forkortelser: al = alen, pd = pund, fj = fjerding.

For 1732 er kun indenlandske skibe medtaget, da toldsatsen for udenlandske var identisk hermed. *Da alle beløb er i specie kan de umiddelbart sammenlignes uden tanke for inflation, pengeforringelser etc.*

handelen i centrum, men takket være de ovennævnte 1800-tals liberale historikere, som vi af mangel på nyere primærforskning stadig må anvende, har man ofte overset, at toldrullen af 1732 også afslører tilstedeværelsen af en statslig manufakturpolitik.

Den nye regering kan således ikke trods sin synlige prioritering af handelens opkomst, på nogen måde karakteriseres som manufaktur fjendtlig. Den manufakturpolitik, man førte i de første år af 1730'erne, var, med mindre justeringer, stort set identisk med og en direkte fortsættelse af 1720'ernes - hvilket først og fremmest vil sige, at den var forsigtig og moderat.

Noter

1. Otto Thotts Uforgribelige Tanker p. 105.
2. *ibid.* p. 104.
3. *ibid.* p. 120.
4. Charles Wilson, Profit & Power (London 1957).
5. Københavns Diplomatarium 7, nr. 1088.
6. Kommercekollegiets resolutionsprotokol 1704-1712, 15/2 1704.
7. *ibid* 1726-30, 20/12 1728.
8. Carl Christiansen, Bidrag til dansk statshusholdnings historie etc II, pp. 732-33. Se tabellen.
9. Kvartudgaven 1703. Kommercetraktaten 15/6 1701.
10. Kommercekollegiets memorialprotokol 1720-23, 14/3 1721.
11. Fogtman 24/4 1730.
12. *ibid* 14/1 1732.
13. Holland-Danmark I, pp. 119-21.
14. F. Jørgensen, Af det dansk-norske Toldvæsens Historie, p. 8.
15. O. Nielsen, Meddelelser om Silke-, Ulden- og Lærredskræmmerlavet, p. 75.
16. Holm 1720-1814 I, p. 432.
17. Resolutionsprotokol 1722-25, 17/3 1722 og Missivprotokol 1714-23, p. 720.
18. Resolutionsprotokol 1722-25 13/4 1722.
19. Hele det store arbejde med den nye toldrulle kan følges detaljeret i Kollegiets Resolutionsprotokol 17/4 - 13/8 1722.
20. *ibid.* 13/8 1722.
21. Memorialprotokollen 17/8 1722 p. 479-88.
22. Den fuldt udarbejdede toldrulle findes i Rentekammeret under nummeret 2215.316. Endog forordningen lå klar til offentliggørelse. Det var således en fuldt færdig toldrulle man lod falde til jorden.
23. Holm 1720-1814 I pp. 432-33.
24. Memorialprotokol 1720-23 17/8 1722. Se også samme 14/3 1721 artikel 10.
25. Københavns Diplomatarium 8, nr. 907, 21/12 1722.
26. Se Kvartudgaven 29/3, 26/4, 25/2, 8/9 1727 og Fogtman 15/9, 8/3 1727, 6/9 1728.
27. Københavns Diplomatarium 8, nr. 1069, 23/2 1726.
28. Resolutionsprotokol 1722-25, 22/12 1724. Lignende afslag ses i samme 1726-30, 8/7 1729.
29. Resolutionsprotokol 1726-30, 29/6 1730. Se også 6/5, 29/6, 28/7 og 4/8 1730.
30. Holm 1720-1814 I, p. 441.
31. *ibid* p. 431.
32. Det kongelige Biblioteks småtryksafdeling. Forordning og toldrulle af 19/2 1732, p. 3.

33. O. Nielsen, Meddelelser fra Silke-, Ulden- og Lærredskræmmerlavet p. 102.
34. Rawert p. 28.
35. Nathanson p. 404, Albert Olsen, Danmark-Norge p. 23, Det danske toldvæsen p. 32, Kock, Christian den Sjettes Historie p. 73, Bruun, Kjøbenhavn II p. 720 - alle har de denne fejlagtige opfattelse !!
36. se tabellen.
37. Industriens Historie II, pp. 104-05.
38. ibid p. 105.
39. Rawert p. 28.
40. Nathanson p. 404.

Kilder og litteratur

Utrykte dokumenter:

Københavns Stadsarkiv

Kommercekollegiets resolutionsprotokol 15/2 1704 - 15/3 1712, 17/3 1722 - 21/12 1725 og 7/1 1726 - 23/12 1730.

Kommercekollegiets Memorialprotokol 22/11 1720 - 18/10 1723.

Kommercekollegiets Missivprotokol 21/8 1714 - 11/5 1723.

Rentekammerarkivet

2215.316 1681-1756 Diverse told og konsumtionslovgivningen vedkommende VII Forslag og udkast til ny forordning og toldrulle 1722-24.

Trykte dokumenter

Allerunderdanigste uforgribelige Tanker om Commerciens Telstand og Opkomst (1735) af O. Thott (udgivet af Kristof Glammann, Kbhvn 1966).

Det kongelige Biblioteks småtryksafdeling

Placat, hvormed tilkiendegieves, at Hs. Kgl. Maj. haver anordnet et Commerce-

Collegium i Kbhvn. 26. jan. 1704. Ordonnance om en Halles indrettelse i Kbhvn. 31. martii 1705. Toldrulle 21/3 1691.

Forordning og Told-Rulle hvorefter Tolden af ud- og indkommende varer til Vands herefter i Danmark og Norge skal oppebæres hvortil nu ere føyede alle de kgl. Forordninger som denne Told-Rulle af 21. martii 1691 beraaber sig (Kbh. 1726).

Forordning og Told-Rulle af 21. martii 1691. Tillige med forklaring af 13/1 1730 over de Varer, hvorpaa dend udi Told-Ordonnancen af 21/3 1691 anførte Taxt ved senere allernaadigste Forordninger og Resolutioner er forandret (Kbh. 1730).

Deres Kgl. Majestæts Forordninger, Forbudde og aabne breve samt sluttede Commerce-Tractater og Forbund med Fremmede Potentater Toldvæsenet i Danmark og Norge angaaende, som fra 1691 til 1726 er udgangne.

Forordning og Told-Rulle, hvorefter tolden af ind- og udførende varer ... herefter i Danmark og Norge skal oppebæres (Kbh. 29/2 1732).

Fogtman, L. Kongelige Rescripter, Resolutioner og Collegialbreve for Danmark og Norge,

Instruks for Politi- og Commercekollegiet 23/3 1708. Rothes Rescripter I, pp. 409-27.

Kvartudgaven. Kongelige forordninger og åbne breve.

Nielsen, O. Københavns Diplomatarium 1-8 (1874-87).

Schou, J.H., Chronologisk register over de kongelige forordninger og åbne breve (1795).

Litteratur

Hans Bjørn: Dansk Manufakturpolitik 1720-1750 (utrykt speciale 1975).

Hans Bjørn: Staten, kræmmerne og forlagssystemet 1620-1735. Erhvervshistorisk Årbog 1976-77, s 7-34.

Carl Christiansen: Bidrag til dansk Stats-husholdnings Historie under de første Enevoldskonger I-II (1923).

Holland-Danmark I-II. red. Knud Fabricius m.fl. (1945).

Edvard Holm: Danmark-Norges historie fra Den store Nordiske Krig til rigernes adskillelse I-III (1891-97).

Peter Uffe Meier: Omkring de fire species. Dansk merkantilistisk stabel- og navigationspolitik i 1720'erne. Kbh. Akademisk Forlag (1981).

Anders Monrad Møller: Frederik den Fjerdes kommercekollegium og Kongelige Danske Rigers Inderlig Styrke og Magt. Kbh. Akademisk Forlag (1983).

F. Jørgensen: Af det dansk-norske toldvæsens historie i det 18. årh. (1915).

O. Nielsen: Meddelelser fra Silke-, Ulden- og Lærredskræmmerlavet 1651-1861 (1887).

M.L. Nathanson: Historisk-statistisk fremstilling af Danmarks National- og Statshusholdning fra Frederik den Fjerdes tid indtil Nutiden (2. udg. 1844).

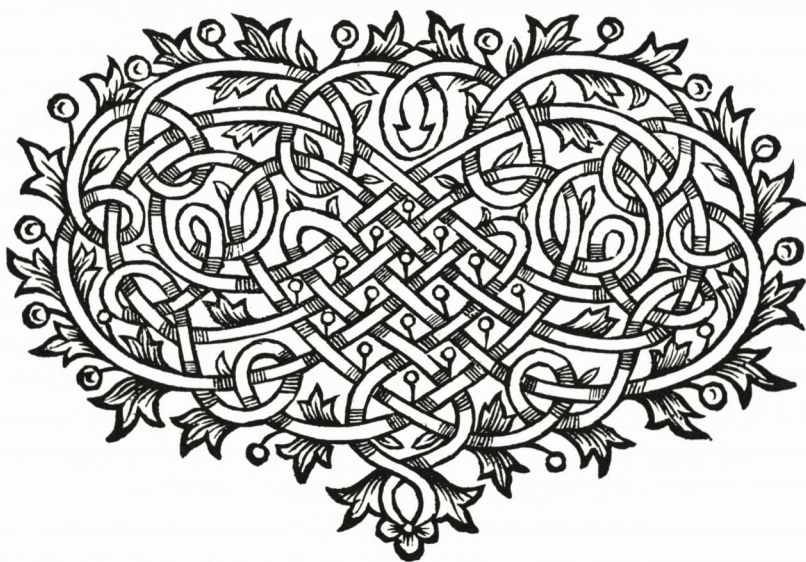
Albert Olsen: Danmark-Norge i det 18. århundrede (1936).

Albert Olsen: Nogle synspunkter for dansk merkantilistisk erhvervspolitik (Scandia III, 1930).

O.J. Rawert: Kongeriget Danmarks industrielle forhold fra de ældste tider indtil begyndelsen af 1848 (1850).

Industriens Historie i Danmark I-III (1943-44).

Charles Wilson: Profit and Power (1957).

Vignet fra toldforordningen af 1732.

Den sorte mappe

Af Knud E. Pedersen

Blandt de arkivalier, som Holstebro Distriktstoldkammer ved toldkammersammenlægningen i 1968 overtog fra de nedlagte toldkamre i distriktet, var et sort lærredscharquet, på hvis etikette, der med gammeldags, sort penneskrift var anført: »Den sorte mappe«. Dette appellerede selv sagt til den almindelige nysgerrighed, og da jeg en dag løste båndet op for at se, hvad charquetet indeholdt, oprulledes denne grumme sag for mine øjne:

En forårsdag i 1930 afsejlede fiskerfartøjet »Gideon«, der var hjemmehørende i en idyllisk lille by ved Limfjorden, fra Esbjerg havn uden at have betalt et pligtigt havnepengebeløb på 3 kr. 50 øre. Esbjerg toldkammer fulgte sagen op og anmodede i skrivelse af 10. juli 1930 kutterens hjemtoldkammer om at opkræve beløbet sammen med en bøde, der af ukendte årsager var fastsat til 28 kr.

Da kutteren ankom til Limfjordskøbstaden, blev dens skipper af det lokale toldvæsen foreholdt skrivelsen fra Esbjerg. Fiskeskipperen afviste imidlertid pure at betale nogen bøde, men sendte havnepengebeløbet direkte til Esbjerg toldkammer.

Det ville de gode Esbjerg-toldere imidlertid ikke lade sig nøje med, og i en ny skrivelse blev hjemtoldkamret anmodet om at drage omsorg for, at de 28 kr. blev indbetalt. Skete dette ikke, skulle fartøjet stoppes og fiskeritoldsedlen inddrages.

Nu optrappes sagen, men hvad der herefter skete, fremtræder mildt sagt noget forskelligt alt efter, om man vælger at læse den forklaring, som den pågældende fiskeskipper sammen med en advokat fik stykket sammen i den klage over den lokale toldforvalter, som han senere indgav til finansministeriet, eller man henholder sig til toldforvalterens egen forklaring i sagen.

Ifølge fiskeskipperens fremstilling kom

toldforvalteren om morgenen, lørdag den 19. juli, om bord på kutteren, da den lå ved havnekajen, og afkrævede ham bøden. Efter sin advokats råd bad han toldforvalteren oplyse, hvilken lov der hjemlede bøden. Hertil skulle toldforvalteren noget uhøfligt have svaret, at det vedkom ikke ham (skipperen), for det var noget, toldvæsenet selv bestemte. Efter denne salve var toldforvalteren gået igen.

Fiskeskipperen skriver, at selv om dette efter hans mening ikke var en opførsel, en tjenestemand kunne tillade sig over for en borger, valgte han alligevel at betale bøden, »og så bagefter indhente oplysninger hos overordnede Myndigheder«. Det havde også vakt hans mistanke (underforstået: til toldforvalterens kompetence), at toldforvalteren under sit besøg på kutteren havde forlangt fiskeritoldsedlen udleveret, hvad han havde nægtet, da han ikke kunne se nogen steder, at toldvæsenet havde ret til andet end at få denne toldseddel forevist.

Og så fortsætter fiskeskipperen:

»Jeg sendte derfor om Formiddagen ved 11.-Tiden min Kone hen på Toldkontoret for at betale Bøden 28 Kr., men Toldforvalteren ville nu foruden Bøden have en særlig Bøde på 10 Kr., fordi jeg ikke havde villet udlevere min Fiskeritoldseddel. Hertil bemærkede min Kone, at hun ikke ville betale denne Bøde, idet hendes Mand havde pålagt hende at betale de 28 Kr. for derefter at forespørge hos Finansministeriet, om det var rigtigt, at denne Bøde skulle betales. Hertil svarede Toldforvalteren: »Jeg vil overbeskide Finansministeriet, Deres Mand og Dem selv. Det kender Finansministeriet ikke noget til.««

Fiskeskipperen forklarer videre, at da hans kone derefter betalte bøden + 1 kr. 40 øre i havnepenge med en 100 kr.-seddel, forbød

toldforvalteren sin assistent at give penge tilbage. Toldforvalteren skulle have besvaret hendes protest med, at hun ikke fik sine byttepenge, før hendes mand kom med toldsedlen.

Hun gik derpå hjem og hentede sin mand, og de kom begge hurtigt til stede på toldkamret, hvor de truede med at anmelde toldforvalteren til politiet, da de måtte opfatte situationen sådan, at toldforvalteren rent faktisk havde stjålet skipperens penge. Nu blev toldforvalteren - stadig efter fiskeskipperens forklaring - bange og gav ordre til at udbetale pengene, og så passerede der ikke mere ved den lejlighed, slutter forklaringen, »idet Toldforvalterens Hustru fik ham af Vejen, ophidset som han var«.

Fiskeskipperens kone medunderskrev klagen, der blev sendt til finansministeriet, ledsaget af et personligt brev til finansminister Bramsnæs, hvori denne blev bedt om selv at træffe afgørelse i sagen, »idet Småfolk dog ikke gerne skulle være pligtige at tåle alt fra en Embedsmands Side«.

Departementet for Told- og Forbrugsafgifter sendte efter den sædvanlige praksis klagen til toldkamret med anmodning om en udtalelse, og der blev svaret med næb og klør.

Indledningsvis fremholder toldforvalteren i sit svar, at sagen vedrører en fiskeskipper, der i en længere årrække har søgt at lægge alle mulige hindringer i vejen for toldvæsenet »under Udøvelsen af vor Gerning«, som det hedder. Der refereres til tidligere vanskeligheder med hensyn til betaling af skyld, og det nævnes, at fiskeskipperen nærer et gammelt had til toldvæsenet, fordi han engang fik en bøde for at sejle på fiskeri på et tidspunkt, hvor hans kutter var tilbageholdt af skibstilsynet.

Efter denne præsentation af klageren går toldforvalteren over til at omtale den aktuelle sag. Om ordskiftet på havnen forklarer han, at han aldeles ikke har været om bord i kutteren. Samtalen havde fundet sted på kajen, hvor han var kommet forbi på sin sædvanlige morgentur. Han havde

senere sendt først toldbetjenten og derpå toldassistenten om bord for at hente skibets papirer, men begge var kommet tilbage med uforrettet sag.

Om episoden med skipperens kone hedder det:

»Imidlertid havde Fiskeskipperens Kone indfundet sig på Toldkontoret og med megen Overlegenhed smed hun en 100 Kr. Seddel på Skranken til Betaling af Bøden og afleverede derefter en Ordstrøm af Uartigheder. Bl.a. udtalte hun, at jeg flere Gange havde overbesk.... hendes Mand på Havnen, og da det var blevet mig nok, udtalte jeg: »Nu bliver De tiltalt ved Retten for Fornærmelser imod mig.««

Toldforvalteren afviser på det bestemteste at have nægtet at give byttepenge tilbage. Han havde kun bedt konen vente et øjeblik, men hun var blevet aldeles rasende og havde hentet sin mand, der i sin desperation havde sagt, at han ville klage, »og det skal også blive til selve Ministeren«.

»Hertil svarede jeg«, skriver toldforvalteren, »Ja, klag De bare væk, så meget De lyster, det vil blive værst for Dem selv. Deres Hustru vil nemlig blive tiltalt for Fornærmelser imod mig i min Tjeneste«.

Toldforvalteren skriver videre, at konen hele to gange gentog, at han flere gange havde overbesk.... hendes mand, og han finder det utroligt frækt, at sagføreren ved en perfid og ondskabsfuld skrivemåde vender det hele om og beskylder ham, toldforvalteren, for at have benyttet de famøse ord om finansministeriet. Han har ikke så meget som nævnt »Finansministeren« eller »Finansministeriet«, hvad overtoldinspektøren ved afhøring af to troværdige vidner (toldkamrets personale) vil kunne få godtgjort rigtigheden af.

Toldforvalteren forklarer dernæst departementet, at det på det tidspunkt var hans faste beslutning at lade fiskeskipperens kone tiltale ved retten for de fornærmelser, hun havde fremsat mod ham, endda i personalets påhør. Han var derfor gået til byens dommer og havde forklaret ham

sagens sammenhæng, og dommeren havde skønnet, at sagen ville falde ud til en bøde på mindst 200 kr., da det jo drejede sig om en embedsmand i funktion. Dommeren havde imidlertid frarådet at anlægge sag med den begrundelse, at »det vil være højst pinligt for Dem som Toldforvalter i Retten at stå Ansigt til Ansigt med Byens aller-simpleste, kvindelige Individ«.

Men toldforvalteren har mere skyts til sit forsvar. Han forklarer nu, at han har været på det lokale dommerkontor og indhentedet oplysninger om tidligere synder, begået ikke blot af fiskeskipperen og dennes kone, men sandelig også af parrets sagfører.

Toldforvalteren er derfor i stand til at afsløre, at fiskeskipperen har været straffet flere gange bl.a. for vold på person og legemsbeskadigelse og for fornærmelse mod bestillingsmand i funktion. Konen har også været straffet for vold, og med hensyn til sagføreren, så har han været dømt bl.a. for sådanne forhold som »usømmelig skrivemåde«, »æresfornærmelser« og »uindelig trætte«.

Ud fra disse benhårde kendsgerninger mener toldforvalteren i sit indlæg at kunne drage den konklusion, at klagerens bemærkning om, at småfolk ikke gerne skulle være pligtige at tåle alt fra en embedsmands side, turde være meget ilde anbragt, når sagen drejer sig om en »borger«, som to gange er straffet for vold og fornærmelse imod en bestillingsmand i funktion.

Toldforvalteren slutter derefter af med at sige, at han ikke ønsker at appellere til sine høje foresattes overbærenhed, da han intet har at bede om undskyldning for. Hvad der er sket er, at

»han har været Genstand for et modbydeligt, råt, løgnagtigt og i højeste Grad ganske uhøvisk og uberettiget Angreb på sin Ære og Person af tre af Byens mest berygtede Personer, som også i dette Tilfælde burde tiltales ved Retten«.

Såfremt han ikke fuldt og helt får medhold, ønsker han, at det må blive ham på-

lagt at rense sig for beskyldningerne ved dom.

Toldforvalterens besvarelse er bilagt en udtalelse fra en toldassistent og en told-elev, der begge overværede optrinet på toldkamret. De skriver, at de ikke kunne undgå at bemærke, at toldforvalteren var vred over de uretfærdige beskyldninger, der blev rettet mod ham, men de erklærer, at toldforvalteren ikke svarede igen med ord, der overhovedet kunne være anstødelige for nogen. De bevidner på ære, at toldforvalteren aldrig har sagt, at han ville overbeskide finansministeriet, men at det var skipperens kone, der anvendte dette udtryk om toldforvalterens forhold til hendes mand.

Bemærkningen i klagens følgebrev om, at småfolk vel ikke skal være pligtige at tåle alt fra en embedsmands side, er også faldet personalet for brystet, for, som de tilføjer,

»Forholdet er nemlig sådant, at vi næsten daglig bliver anmodet om at være hjælpssomme over for Publikum og om at tage fornødent Hensyn til Småkårsfolk, navnlig med deres ukendskab til Ekspeditioner«.

Departementet for Told- og Forbrugsafgifter gav i sit svar af 22. september 1930 til klageren toldkamret og toldforvalteren fuld opbakning. Departementet skriver, at sagen har været genstand for fornøden undersøgelse og derpå været forelagt finansministeren, og, hedder det,

»man skal herefter meddele Dem, at Deres Klage må afvises som ubeføjet og i sin Fremstilling urigtig, og at Tilbagebetaling af det erlagte Mulkbeløb på 28 Kr. ikke vil kunne ske. Underskrevet: Michael Kofoed/P. Grønvold.«

Så vidt den sorte mappe. Hvis historien har en morale, må det vel være noget i retning af, at intet problem i sig selv har en absolut størrelse. Problemerne får nu engang den størrelse, som de får tillagt af de mennesker, der skal håndtere dem i deres daglige tilværelse.

Inde i bladet

<i>Arne Rasmussen:</i> Erindringsbilleder fra mine fem første år i toldvæsenet - 1940-1945	84
<i>Robert Lauritsen:</i> Dansk Militær Grænsekontrol	98
<i>Hans Bjørn:</i> » ... tvært imod Commerciens Natur«!	106
<i>Knud E Pedersen:</i> Den sorte mappe	125

Robert Lauritsen som »Toldkorporal« 1955.